

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

136:2 • 2016

Writing the Nation

En historiografisk undersökning av
det nationella paradigmet

Inledning

Historia uppfattades i äldre tid som en *magistra vitae*, en livets lärarinna. Med hjälp av *exempla* förmedlade historieskrivningen moraliska läro-satser. Denna syn på historien som full av moraliska ledstjärnor och lastbara personer ändrades på 1800-talet. Med historieskrivningens professionalisering följde andra historiska intressen än rent kristna och moraldidaktiska. Historieskrivningen blev en del av det europeiska nationsbyggandet. Allt detta är väl känt inom historiografin. Mindre bekant är vad som hände sedan, när väl ämnet historia kastat ifrån sig föråldrade synsätt och metoder, och historieskrivningen blivit en etablerad del av den framväxande humanistiska vetenskapen. Hur såg historieskrivningen ut på 1900-talet?

Forskningsprojektet Representation of the Past – The Writing of National Histories in the 19th and 20th Century Europe har involverat över 100 forskare från många länder. I fokus har stått Europa, men utblickar gjordes även till andra kontinenter. Projektet är nu i hamn och kan stoltsera med sammanlagt åtta digra volymer plus en historisk atlas. Ledare för projektet har varit Stefan Berger, professor vid Ruhr-Universitet Bochum. I syfte att diskutera och om möjligt utvärdera detta stora projekt anordnade *Historisk tidskrift* ett heldagsseminarium på Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien i Stockholm. Utöver denna översikts bidragsgivare närvarade även Stefan Berger, Kay Glans, chefredaktör på *Respons*, och Anders Jarlert, professor i kyrkohistoria vid Lunds universitet. Diskussionerna var mycket givande. Det utdelades både ris och ros till böckerna och de enskilda bidragen. Essäerna som följer nedan speglar denna livliga och spännande debatt och det stora intresse som finns för serien.

En fråga som dök upp i diskussionerna var, förstås, nationens roll i historieskrivningen. Det är uppenbart att nationen som idé och studieobjekt har varit explicit i mycket av det som producerats under 1800- och 1900-talen, och har därför lämnat ett intellektuellt viktigt och för framtiden betydelsefullt bidrag till formandet av nationella identiteter i Europa. Stefan Berger påpekade hur framgångsrik denna nationshistorieskrivning har varit under efterkrigstiden och att man inte ska underskatta nationens fortsatta roll. Med det sagt höll han också dörren öppen för en återgång till nationen, trots en växande trend för globalhistoria. Den som lever får se.

Stockholms universitet

BO ERIKSSON*

Stefan Berger (red.), *Writing the nation: A global perspective* (New York: Palgrave Macmillan 2007). 243 s.

Stefan Berger, verksam bland annat vid universitetet i Manchester, leder ett EU-finansierat projekt om nationalitet och historieskrivning i Europa från 1800-talet och framåt. I en av de publikationer som projektet resulterat i tas ett globalt grepp. Historieskrivningens betydelse för nationalstat och/eller nationella strömningar diskuteras i en antologi där bidrag finns med från världens alla kontinenter. Vilken roll det förflutna – historien – har för formeringen av nationella identiteter i olika delar av världen är den konkreta frågan för samtliga bidrag, och såväl folkliga som vetenskapliga uttolkningar diskuteras.

Med tanke på bokens kronologiska tyngdpunkt, 1800- och 1900-talen, går det förstås inte att komma runt frågan om europeiskt inflytande. Men det är inte Europas dominans som gör att det inte verkar spela någon roll var i världen historia skrivs; historieskrivningens bidrag till nationella identiteter bygger på liknande troper överallt. Inga avgrunds djupa skillnader finns heller mellan nationstankar som från ovan prackas på de bredare folklagren och de som är framvuxna ur revolutionära rörelser, förankrade i folkdjupet. Överallt knyts förenande nationstankar till

* Fil. dr i historia och redaktör för *Historisk tidskrift*

exkluderande kontraster gentemot *den Andre*. I konstruktionerna finns också tydliga könskonnotationer. I sin inledande översikt av den europeiska historieskrivningen pekar Stefan Berger på hur könade de nationella narrativen i allmänhet var – och är. De väddade främst till manliga styrkor och förmågor som självklart var förknippade med den egna nationen medan fienders tillkortakommanden associeras till kvinnliga drag (s. 35). Trots att likheterna således överväger är det samtidigt slående hur nationalstatliga narrativ framhäver de egna dragens särprägel och unicitet. I själva verket bekräftar tankefigurerna en gammal sanning: i mörkret är alla katter grå.

När historieskrivningen omkring sekelskiftet 1900 i hög grad togs över av vetenskapligt skolade historiker kullkastades förvisso den mest okritiska mytbildningen, men på de flesta håll har det tagit mycket lång tid att etablera en självkritisk hållning, eller åtminstone självreflekterad. Självkritiken har följt på en uppluckring och diversifiering av tankefiguren nationen, och är en konkret följd av att historieskrivningen numera knyts starkare till olika identitetsrörelser som utmanar det nationella. I exempelvis Australien är det först under de senaste decennierna som banden till det brittiska imperiet upphört att vara en given utgångspunkt för landets historia. Protester mot förtrycket och exploateringen av aboriginer har inneburit att historikerna tvingats revidera äldre utgångspunkter. Politisk aktivism utanför akademien tvingade fram vetenskapliga perspektivförskjutningar. En liknande interaktion mellan historievetenskap och aktivism gäller även för könsfrågorna. Mark Hearn, som i boken diskuterar de australiensiska förhållandena närmare, pekar bland annat på de nationella narrativens idé om den vite mannen som norm, och de konflikter som därmed uppstår i en "multiracial state" (s. 118).

Liknande motsättningar finns i Latinamerika men de har hanterats olika. I jämförelsen mellan Brasilien, Argentina och Mexiko, där nationell identifikation i alla tre länderna främst var en angelägenhet för eliter, kan Eliana de Freitas Dutra peka på att ursprungsbefolkningen i Mexiko i samband med jordreformer i början av 1900-talet medgavs vissa politiska rättigheter. I någon mån underlättades nationsbygget därmed. I Brasilien kunde däremot inte tanken på nationen som en förenande kraft överbrygga de ojämlika villkoren för landets olika etniska grupper. I Argentina, som gått längst i "whitening" sin nationella historia (s.

98), har statliga satsningar på utbildning och politiska rättigheter skapat bättre förutsättningar för både integration och nationstankens bredare förankring. I Indien har nationstanken burits upp av motståndet mot det brittiska styret, men där färgas de nationella narrativen av religiösa motsättningar och stor inre splittring. Radhika Seshan konstaterar att Indiens historia konstruerats utifrån såväl orientalistiska som koloniala prismor, men hon framhåller också konflikter mellan inhemska identitetsrörelser. I en tid var det hinduer som lyftes fram som vinnare på det brittiska styret, i en annan ansågs muslimer ha dragit vinstlotten. 1970-talets marxistiska historieskrivning ställde förvisso andra frågor och perspektiven försköts därmed. Detta var dock bara tillfälligt. 1990-talet har i stället sett en renässans för historia som en "ideological battleground for political parties" (s. 176). Historiens betydelse framgår bland annat av kontroverser om hur antikens indiska samhälle bör värderas. Radhika Seshan summerar: "The entire controversy has, if anything, proved once again the extent of the hold that communal consciousness has on a great many people in the sub-continent." (s. 176)

Såväl indisk som australiensisk historieskrivning har starka band till ett förflutet där brittiska traditioner dominerat utbildningssystemen och det akademiska skrivandet, vilket i sin tur har haft betydelse för historieskrivningen som enhetsskapare underifrån, som en rörelse där det egna mäts mot det forna imperiestyret. Även Kina, Japan och Korea har periodvis dominerats av västmakterna, inte minst Storbritannien, men historieskrivningen har där mobiliserat det egna och särpräglade gentemot en omvärld som redan från början ansågs underlägsen. I Q. Edward Wangs kapitel framgår att tidigare storslagenhet – myt eller historia – spelar stor roll i alla tre länderna. Dagens styre utmålas som ett kontinuum, från de tre dynastiernas tid i Kina (Xia, Shang, Zhou), från kejsartiden under Meiji i Japan och från självständighetstiden under Tan'gun i Korea. Konfucianska utbildningsideal var till en början djupt rotade i alla tre länderna men fick successivt ge vika under 1800-talets andra hälft. Liknande vetenskapsideal som dem som Ranke företrädde vann då inflytande, men vetenskapliggörandet lyckades inte helt kullasta mytologin kring det förflutnas storhet. I Kina fanns sedan länge en dynastiskt orienterad historieskrivning där Kina sågs som Mittens rike. Dessa föreställningar kunde friktionsfritt knytas till nationalistiska strömningar, som efter förlusterna i opiumkrigen i mitten på 1800-talet

entydigt formerades mot Väst. I Korea, som fram till 1945 var en japansk koloni, var historieskrivningen ett sätt att göra sig av med först det kinesiska och sedan det japanska inflytandet. I såväl Nord- som Sydkorea knöts an till självständighet och upphöjdhet i ett mytologiskt förflutet (s. 147–148).

Historiskt sett är territoriellt fixerade gränser mellan länder ett modernt påfund. De senaste 2 000 åren har människor för det mesta bott i imperier eller andra löst sammanhållna områden. Just därför kan nuvarande gränser mellan länder svårigen ses som givna. Detta ställs på sin spets i den arabisktalande världen, där nationalstater är särskilt omstridda och i några fall saknar omvärldens erkännande. I Birgit Schaeblers diskussion visas några av svårigheterna att ena olika grupper och generationer i en gemensam nation. De arabisktalande folkgrupperna var länge delar av det osmanska imperiet, men under 1800-talets lopp, i takt med imperiets sönderfall, väcktes tankar på de arabisktalande som en särskild kultur, en transnationell gemenskap. Akademiker, som var utbildade på engelska universitet, etablerade en historieskrivning där arabiska storheter gavs en avgörande roll inte bara för det egna utan också i europeisk historia. Överhuvudtaget spelade relationen till kolonialmakterna en viktig roll. I såväl socialistiska som islamistiska nationstankar var – och är – Europa en motbild. I Västafrika, där västmakternas koloniala slavhandel hade sina utskeppningshamnar, var givetvis relationen till Europa än mer avgörande för nationstankens och historieskrivningens roll. I Ibrahima Thioub's kapitel om Västafrika, särskilt Senegal, framgår hur historieskrivningen där, i likhet med sina motsvarigheter på andra håll, framhöll en storslagen förflutenhet. Antikens storhet blev till en del av historieskrivningens antikoloniala rörelse. När självständighet resulterade i våld, korrupta förvaltningar och mänskliga tragedier var historikerna snara att peka på den tidigare kolonialiseringen som viktig orsak. De senaste decennierna har emellertid koloniala villkor hamnat i bakgrunden. I stället har historieskrivningen i Senegal blivit del i olika identitetsrörelsernas rivalitet om nationell hegemoni. Den har således blivit mera introvert. En liknande rörelse illustreras av den nordamerikanska historieskrivningen. Allan Smith knyter nationstanken där till hela sju olika narrativ som med varierande tyngd under olika tider har färgat historieskrivningen. Imperativen under 1800-talets andra hälft betonade ekonomiska framgångsfaktorer medan de senare kom att fästa

större avseende vid kulturella gränsdragningar och identiteter.

Trots att bokens författare inte särskilt utförligt diskuterar innebörden i nationalism och nationalstat och heller inte hur termen global ska förstås, fungerar de olika kapitlen som en tankeväckande empirisk provkarta på nationstankens många och delvis liknande innebörder. Kanske är de diffusa gränserna mellan nationalism, nationstanke och historieskrivning avsiktlig? I varje fall är det gemensamt för de olika länder som boken behandlar. På många håll i världen underblåser historieskrivningen politiska strävanden – och vice versa. Innebörden i termen global redovisas inte heller. Här får man anta att det faktum att bokens författare kommer från och diskuterar världens fem kontinenter är det globala. På denna punkt märks att boken har några år på nacken. Begreppen global och globalisering har debatterats åtskilligt sedan boken gavs ut.¹

Samtidigt har boken politisk aktualitet i de nationalistiska strömningar som växt sig starka i såväl Europa som utomeuropeiska länder. De dunkla definitioner och motiv som figurerar i nationsbejakande politik illustreras väl av den historieskrivning som boken redovisar. Har vi att göra med de subjektiva nationskriterier som den franske historikern Ernest Renan företrädde i slutet på 1800-talet (*Qu'est-ce qu'une nation?*), eller finns allmängiltiga politiskt-territoriella doktriner?² Bokens svar är att nationstanken överallt har haft skiftande bevekelsegrunder och att den ibland också har misslyckats. Som konstruktioner är de emellertid likartade – och så även historiens roll i dessa.

En likhet gäller nationens ursprung, rötterna. Det säger sig självt att frågan om ursprung är särskilt laddad i länder där erövringar, förtryck av etniska grupper och kvinnor, samt hot om våld legat till grund i försöken att etablera nationalstater. Trots den uppenbara faran i att där-

1. Se t.ex. Stefan Eklöf Amirell, "Den världshistoriska vändningen: Möjligheter och problem i relation till svensk historisk forskning", *Historisk tidskrift* 128:4 (2008) s. 647–669; Rolf Torstendahl, "Idén om global historia och den transnationella trenden", *Historisk tidskrift* 129:2 (2009) s. 235–240; Stefan Eklöf Amirell, "Den världshistoriska vändningen och strävan att övervinna det nationella paradigmet: Ett svar till Rolf Torstendahl", *Historisk tidskrift* 129:2 (2009) s. 241–246; Rolf Torstendahl, "Transnationell eller global: Slutreplik till Stefan Eklöf Amirell", *Historisk tidskrift* 129:3 (2009) s. 534–535; Leos Müller & Göran Rydén, "Nationell, transnationell eller global historia? Replik till Stefan Eklöf Amirell och Rolf Torstendahl", *Historisk tidskrift* 129:4 (2009) s. 659–667 och Maxine Berg (red.), *Writing the history of the global: Challenges for the 21st century* (Oxford 2013).

2. Oyvind Osterud, *Nasjonens selvbestemmelserett: Sokelys på en politisk doktrine* (Oslo 1984).

igenom elda på motsättningar är det slående hur de nationella narrativen ständigt söker ett ålderstiget förflutet, ett inhemskt ursprung, antingen som en sorgligt förlorad guldålder eller som en tid då heroiska stordåd avskaffade förtryck av utomstående. Tvånget att nagla fast ett fixerat historiskt ursprung, eller som Knut Kjeldstadli uttrycker det, "jakten på Adam", innebär stora nackdelar.³ Det leder bland annat till att förtryckta och marginaliserade grupper riskerar att fråntas sin historia. De motas bort i periferin och ställs utanför de nationella identiteterna. Själva historieskrivningen påverkas också negativt; den blir teleologisk och kan därmed bara ha ett enda slut: i nuet. Därmed stängs dörrar till det förflutnas mångfacetterade värld, till tider och sammanhang där det lika lite som nu fanns på förhand givna lösningar. Samtidigt skapas också grund för nationstankens återkommande hotbild: söndring och splittring.

På sätt och vis erbjuder boken en dyster läsning, inte minst för att historieskrivningen överallt kan fungera som en legitimation för att hävda obskyra politiska anspråk. Den som trodde att historievetenskapen är opolitisk kommer snart på andra tankar, och den som bedriver historieforskning utifrån inskränkta nationalstatliga ramar bör få sig en tankeställare. Samtidigt kan nationspolitikens beroende av historieskrivningen vändas till något konstruktivt, där historikerna tydligare tar avstånd från rena felaktigheter och livskraftig mytbildning. Historikerna kan bättre än många andra klargöra nationstankens temporalitet och de politiska syften som denna tanke har fyllt – och fortsätter att fylla i en tid då nationalistiska strömningar blivit alltför högljudda. Läsningen av den omvärldsillustration Stefan Bergers bok erbjuder kan därför vara ett första steg på väg mot att söka andra utgångspunkter än de nationalstatliga. Resultaten inbjuder historikerna till intellektuell transnationalism och politikerna till ett bejakande av det som mera beständigt kan förena: det mänskliga.

Göteborgs universitet

MARIA SJÖBERG*

3. Knut Kjeldstadli, "Alt har sin tid: Om historiske forklaringer", i Anders Gustavsson (red.), *Tiden och historien i 1990-talets kulturforskning* (Uppsala 1994) s. 33–34.

*Professor i historia

Stefan Berger & Chris Lorenz (red.), *The contested nation: Ethnicity, class, religion and gender in national histories* (Hampshire Basingstoke: Palgrave Macmillan 2008). s. 634.

Nationen har varit en given utgångspunkt för historisk forskning sedan ämnet professionaliserades under 1800-talet. Detta triviala påstående har i dagens diskussioner kring global och nationell historieskrivning blivit något av ett mantra. Det kan till och med felaktigt framstå som om tidigare generationers forskare var ointresserade av nationsöverskridande handel, kulturmöten, politik, sjukdomar med mera, och att länder fram till i dag behandlats som avgränsade öar utan inflytande från europeiska eller globala trender. Diskussionerna innehåller inte sällan undertoner av en ideologisk polarisering kring nationalism: I vilken utsträckning medverkar eller motverkar historiker till att förstärka nationella ideologier genom ämnesval och perspektiv? Eller, om man så vill, omvänt: När blir historiker instrument för en ideologisk tendens att försvaga den nationella välfärdsstatens legitimitet till förmån för global kapitalism? Frågor av detta slag är i sig talande för tendensen att tillmäta yrkeshistorikerna en allt mer politisk roll som identitetsbyggare.

Det är också med denna utgångspunkt som Stefan Bergers och Chris Lorenz antologi *The Contested Nation* analyserar sambandet mellan historieskrivning och nationsbyggande i Europa, från franska revolutionen till strax efter millennieskiftet. Studien syftar till att belysa hur historiker har skapat berättelser som stärkt nationerna i de europeiska länderna och visa vad som förenar historiografierna i olika länder. För att åstadkomma detta jämförs hur de dominerade gestaltningarna av det förflutna förhåller sig till det som inom nationen utgör "den andre". Detta med hjälp av begreppen religion, klass, etnicitet och genus. Kvinnor, arbetarklass, etniska och religiösa minoriteter behöver inte nödvändigtvis stå utanför de nationella berättelserna, men förhållningsätt och attityder till dessa grupper visar karakteristiska särdrag mellan ländernas historieforskning som förändrats över tid.

I centrum för undersökningen står huvudsakligen den akademiska historieskrivningen, men även verk utanför universitetsvärlden har integrerats i begränsad omfattning. Just förhållandet mellan det akademiska och offentliga kunde ha diskuterats mer utförligt i antologins inledning, då de historiska verkens publika genomslag är centralt när det

gäller underbyggandet av nationell identitet. I Sverige kom till exempel Carl Grimberg, visserligen disputerad historiker, att i sitt populärvetenskapliga niobandsverk *Svenska folkets underbara öden* (1913–1924) skapa en inflytelserik historisk berättelse om nationen utanför den akademiska forskningen. Dess popularitet bidrog till ett folkligt genombrott för historieämnet i kölvattnet av den svensk-norska unionsupplösningen och massutvandringen till Amerika. Till detta stora enmansföretag, som spelade en viktig roll för den svenska självbilden, förhöll sig emellertid samtida akademiska kollegor avvisande.¹ Den skeptiska hållningen från akademien vittnar om nyanser och gradskillnader i förhållandet mellan historieskrivning och nationsbyggande som en antologi med detta syfte med fördel borde ha diskuterat.

Studier av detta slag är annars en väletablerad genre, sedan mer än två decennier tillbaka, som antologin bygger vidare på. Författarna positionerar sig också mot tidigare forskning inom fältet – bland dem den franske historikern Pierre Noras välkända bidrag – genom ambitionen att undersöka nationstillhörighet just i relation till andra typer av identifikationer som nämnts ovan. Här bör dock i rättvisans namn tilläggas att Noras flerbandsverk om franska minnesplatser, som behandlar både historiografi och andra representationer, även innehåller uppsatser som påvisar konfliktfyllda delar av den nationella identiteten där frågor kring religion, klass, etnicitet och genus aktualiseras.² Men detta är inte konsekvent genomfört som hos Berger och Lorenz. En annan viktig skillnad i Noras perspektiv är att föreliggande antologi har en uttalad kritisk hållning mot historieskrivning med nationen som utgångspunkt.

Även om nationstänkande av olika slag återfinns redan i medeltida och tidigmodern historieskrivning är det först under 1800-talet som sökandet efter nationella rötter blev en central del av historismen som spreds från i huvudsak Tyskland. Detta nya intresse för det förflutna tog sig olika uttryck beroende på olika nationella strömningar. Medan föreställningar om folk spelade en central roll inom den tyska historismen kom den franska statsnationalistiska traditionen att inspirera och forma

1. Jarl Torbacke, "Carl Grimberg 1875–1941: 'Ödenas' författare", i Alf W. Johansson & Ragnar Björk (red.), *Svenska historiker från medeltid till våra dagar* (Stockholm 2009) s. 373–379.

2. Pierre Nora (red.), *Les Lieux de mémoire, Les Frances* (vol. 1): *Conflits et partages* (Paris 1992).

1800-talshistoriker som Jules Michelet, Alexis de Tocqueville och Edgar Quinet, vilka, generellt sett, verkade i en mer universalistisk anda även om den franska patriotismen inte förnekade sig. I den jämförande uppsatsen om fransk och tysk historiografi både bekräftas och problematiseras denna klassiska uppdelning mellan länderna. De olika analyskategorierna – etnicitet, klass, religion och genus – blottlägger tydliga likheter och skillnader. I Frankrike kom till exempel judiska erfarenheter att i stor utsträckning osynliggöras i enlighet med republikanska principer, att knyta nationstillhörighet till medborgarskap i stället för föreställningar om folk eller religion. Vid denna tid sågs detta som progressivt och inkluderande även bland judar. Samtidigt fanns starka katolska strömningar och idéer kring raser som tidigt bidrog till antisemitiska avtryck i delar av historieskrivningen.³ Den tysk-franska jämförelsen presenterar sedan tidigare välkända omständigheter, men placerat i ett europeiskt sammanhang synliggörs hur nationella traditioner inspireras av gemensamma tänkare. Det skapas under denna tid ett slags transnationell kanon för historieskrivningen i Europa som utgår i huvudsak från tyska intellektuella som Johann Gottfried Herder, Friedrich Hegel, Karl Marx, Leopold von Ranke och Karl Lamprecht. Dessa har haft ett stort inflytande på historiker av olika politisk hemvist i Europa.

Det finns en uppenbar risk att studier av det här slaget extrapolerar forskningen kring nationalism på det historiografiska området. Detta är inte så konstigt då dessa sfärer sedan 1800-talet har varit nära sammankopplade. Men historiografin är också en genre i sin egen rätt och ska inte reduceras till ideologi eller identitetsfrågor. Själv blev jag förvånad när jag alldeles nyligen började läsa Erik Gustav Geijer. Han har kallats den svenska akademiska historieskrivningens fader och verkade som bekant under en tid då nationalromantiken hade ett starkt fotfäste i kulturlivet. Men hos Geijer finns också europeiska och universalhistoriska perspektiv som inte stämmer in på den schablonmässiga bilden av hur historievetenskapen etablerades som en integrerad del av nationalismen.⁴

3. Hugo Frey & Stefan Jordan, "National historians and the discourse of the other: France and Germany", i Stefan Berger & Chris Lorenz (red.) (2008) s. 200–230.

4. Erik Gustaf Geijer, "Feodalism och republikanism", i *Erik Gustaf Geijers samlade skrifter* (vol. 2) (Stockholm 1874) s. 271–399; Erik Gustaf Geijer, "Om historiens nytta: En föreläsning", i Geijer (1874) s. 143–163.

Problematiseringar av sådana verk är viktiga i detta sammanhang eftersom framställningar av det förflutna inte bara ska ses som uttryck för rådande politiska ideal. I kapitlet om nordisk historieskrivning fastslås till exempel, enligt min mening, allt för kategoriskt detta samband när slutsatserna redovisas: "The twentieth century saw a more pragmatic and democratic attitude to the past. History was used to legitimise the ideas of Nordic democracy and welfare state."⁵ Jag är inte helt säker på att det är uppsatsförfattarnas intentioner, men här framställs 1900-talets historieskrivning som ett uttryck för statliga maktintressen: historikerna konstruerade berättelser för att legitimera den rådande makten. Ett sådant påstående kan användas om svenska socialdemokratins historieanvändning, men blir alltför svepande för den akademiska forskningen, då den empiriska grunden till detta är blott att samhällsutvecklingen väckte nya frågor bland akademiker som komplement till redan etablerade perspektiv. Förra seklet var emellertid också en tid då de växande nordiska välfärdsstaterna, till skillnad från många andra länder, garanterade universitetens autonomi från såväl politik som näringsliv. Om inget starkare bevis för historikerkårens generella legitimering av välfärdspolitiken anförs skulle ovanstående citat med fördel kunna omformuleras till en mer försiktig slutsats, som ändå tar hänsyn till det ömsesidiga förhållandet mellan historia och samtid: "The twentieth century saw a more pragmatic and democratic attitude to the past, which was mirrored in Nordic historiography by interests in questions related to democracy and welfare politics."⁶

En översikt av den nordiska historiografin under två sekel innebär oundvikligen en del olyckliga generaliseringar, utöver antologins allmänna tendens att överbetona sambandet mellan nationsbyggande och historieforskning. Analysen fastslår till exempel väl kategoriskt att den svenska neutraliteten under andra världskriget svårigen kunde användas för att stärka vad som kallas nationell historiekultur. Det är visserligen sant att minnet av andra världskriget länge och av naturliga skäl var betydligt svagare i det svenska efterkrigstida modernitetsbygget

5. Peter Aronsson, Narve Fulsås, Pertti Haapala, & Bernard Eric Jensen, "Nordic national histories", i Berger & Lorenz (red.) (2008) s. 281.

6. För en bredare analys av historiens olika funktioner i 1900-talets Sverige där tydliga åtskillnader görs mellan akademisk och socialdemokratisk historieskrivning, se Ulf Zander, *Förnstora dagar, moderna tider: Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte* (Lund 2001).

jämfört med de nordiska grannländerna. Samtidigt har forskning visat att neutralitetspolitiken ändå utgjorde grund för en sammanhållande och identitetsbyggande tradering för Sverige med liknande element som den hagiografiska litteraturen om motstånd och martyrskap i övriga Europa. Detta återspeglades inte bara i forskning, SUAV-projektet, utan också i memoarer, politiska tal, läroböcker, teveserier och andra populära representationer under kalla kriget.⁷

Sammanfattningsvis är antologin ändå ett viktigt redskap till alla som vill få en mer översiktlig bild av hur Europas nationella historiografier utvecklats de senaste två seklerna. Studierna visar att den europeiska integrationsprocessen inte har bidragit till att ersätta de nationella berättelserna. Däremot har frågor kring klass, genus, etnicitet och religion i olika utsträckning integrerats i europeisk historieskrivning. Men min övergripande invändning mot hur nationell historiografi i alltför hög grad reduceras till politik förklaras också avslutningsvis av Berger och Lorenz uttryckliga skepticism mot att nationen fortsätter att vara en viktig utgångspunkt för historiker, trots framväxten av globala och transnationella perspektiv. Historieskrivning som utgår från nationen kan nämligen, varnar författarna, underbygga exkluderande, intoleranta och främlingsfientliga nationella identiteter. Botemedlet är postkolonial historieskrivning som ifrågasätter nationalstaten. Denna ensidigt negativa syn på nationer går, för det första, emot vissa av antologins uppsatser som visar på betydligt mer mångskiftande nationella strömningar, som också verkat inkluderande. Det gäller inte minst i England och Frankrike där statsnationalistiska traditioner varit en viktig motor för integration och som även spelat en betydelsefull roll för demokrati och emancipation av tidigare exkluderande grupper. I ett globalt perspektiv har nationalismen också bidragit till avkoloniseringen.

För det andra finns det ingen anledning för historiker inom akademien att göra valet av kontext till en politisk fråga. Trycket från andra håll i samhället att politisera är tillräckligt starkt. Däremot har vi vetenskapliga skäl till att undersöka det förflutna i lokala, regionala, nationella och globala perspektiv liksom att problematisera gångna tider utifrån genus,

7. Johan Östling, "The Rise and Fall of Small-State Realism: Sweden and the Second World War", i Henrik Stenius, Mirja Österberg & Johan Östling (red.), *Nordic narratives of the second world war: National historiographies revisited* (Lund 2011) s. 117–147; Alf W. Johansson, "Neutralitet och modernitet: Andra världskriget och Sveriges nationella identitet", i *Den nazistiska utmaningen: Aspekter på andra världskriget*, 6:e uppl. (2006).

klass, etnicitet och religion då dessa frågor har varit bestämmande för hur samhället och mänskliga relationer har förändrats över tid. I Bergers och Lorenz antologi presenteras paradoxalt nog verktyg för att göra den nationella historieskrivningen än mer livaktig i Europa genom en själv-reflekterande hållning till hur sådan forskning kan reproducera ideologi. Detta bidrag är författarna troligtvis inte själva beredda att skriva under på då de motsätter sig genren som sådan.

Uppsala universitet och École pratique des hautes études JOHANNES HEUMAN^{*}

Stefan Berger & Chris Lorenz (red.), *Nationalizing the past: Historians as nation builders in modern Europe* (Basingstoke: Palgrave Macmillan 2010). 529 s.

Antologin *Nationalizing the past* och de andra böckerna i European Science Foundation-projektet *Representations of the past: The writing of national histories in Europe* ingår på sätt och vis i en politisk berättelse som drar mot enighet även när skillnader diskuteras. Det handlar om att skapa ett fält där Europas olika delar förhåller sig till varandra och är villiga att relatera till varandra. Med utgångspunkt i detta, tillåter jag mig att reflektera över historieskrivning och den roll historiker av facket kan spela i narrationen av det förflutna.

Vi tycker så olika. Jacques Derrida och Quentin Skinner är båda skeptiska till konstruktioners absoluta värde i historieskrivningen. Skinner emedan han från strikt empirisk observation inte ser att det egentligen går att generalisera genom historien eftersom allt är partikulärt empiriskt och unikt i sin kontext. Derrida å sin sida har inte någon större användning av empirins realiteter annat än som inspiration, för honom är allt blott och bart narration. Man skulle kunna beskriva skillnaden mellan dessa två som skillnaden mellan det platonska idealet, där kunskap finns utanför jaget, och det aristoteliska, där man skapar själv. Den empiriska Skinner får då stå för Aristoteles och Derrida för den platonskt post-strukturerade där empirin inte är relevant.

Detta leder in på historieskrivning och i detta fall på nationell sådan. Historiker och historiska studier har ur olika perspektiv ägnats

nationsbyggen. Vad är det som gör studiet av nationsbyggande så intressant ur historiskt perspektiv? Det handlar ofta om krig och konflikter, vilket röner ett intresse hos människor i allmänhet, vilket därtill säger något om oss som varelser. Vad är praktikens logik för den historiografiska verksamheten, kan den ens diskuteras när alla historiker kan ses mikrohistoriskt? Alla med sina individuella agendor och *raison d'être*? Historia är, som vi vet, inte det förflutna utan berättelser om det förflutna baserade delvis på de artefakter och texter vi har till hands, men huvudsakligen av oss själva och våra egna upplevelser. Är det med det nyktra konstaterandet då fritt att subjektivt berätta de historier vi vill berätta, på det sätt vi vill berätta dem? Nej, empirin är åtminstone ett hinder för ett helt fritt historieberättande. Forskare från olika håll och helt oavsett empirins ställning i deras berättande kan ändå komma fram till ett dekonstruerande av historieberättandet i sig. Nya revisioner ger upphov till nya myter och narrationer, ofta i allians med de perspektiv som dominerar samhället för stunden. Ofta finns det en samhällsrelevans i berättelserna, vilket ofta ses som en god sak.

Den franske historikern Christophe Charles definierar en intellektuell som en aktör som dels är förankrad på ett fält för kulturell produktion, dels aktivt tar del i samhällsdebatten. Charles definition är utmanande: huvuddelen av Sveriges akademiker skulle utifrån den inte beskrivas som intellektuella, å andra sidan innefattar den emellertid många icke-autonoma akademiker som är politiker i minst lika hög grad. De flesta akademiker tar inte aktiv del i historiedebatten, men de fyller sitt akademiska värv med politiskt laddade nynarrationer utan att ta steget till att vara aktiva på båda fälten, trots att den teoretiska politiseringen varit ärligare med en intellektuell hållning. Det är förstås möjligt att bryta sig fri från samhällets strukturerande kraft, att låta bli att tradera de dagsaktuella politiska impulserna i akademien, men så som forskning är finansierad är så kallade intressanta frågor per definition sådana som bär samhällets heteronoma värderingar. Det rör sig om värderingar som upptas i de mest autonoma delarna av historievetenskapen och "strukturerar dess struktur" – för att använda en av Pierre Bourdieus favoritformuleringar. Frågor av intresse fångas upp av historiker med politiskt laddade teorier som har värde på det politiska fältet. Forskarna skriver sedan vetenskap med ett givet politiskt perspektiv anlagt. Här har forskaren möjlighet att själv välja en intressant

teori, men snarare än att skapa problemrelaterade frågor i förhållande till forskningsfältet kortsluts processen med politisk rundgång. Det behöver inte finnas en motsättning i valet mellan teori och autonomi, men likväl finns här ett grundläggande problem: är historikern huvudsakligen en opinionsbildare och skall det vara ett syfte med verksamheten? Det omvända är mer autonomt, att peka på sådant som samhället för närvarande är ointresserat av. Det kan förstås leda till irrelevans, men det kan också leda till ett motgift mot den pendel som samhällsandan utgör.¹ Ett exempel är att kritiskt diskutera skrivandet av Europa som en enhet i linje med det Europeiska projektet.² Ett byggande av ett gemensamt Europa genom statsfinansierad historieskrivning, exempelvis via *European Science Foundation* där stater ger bidrag till forskningen, kan som idé sympatiseras med över hela den politiska skalan, fred i Europa trumfar autonom historieskrivning.

Vad är egentligen nödvändigt med historieskrivning?³ Användandet av begrepp som mikrohistoria kan vara ett brukbart grepp för att samla ett antal empiriskt disparata texter under ett och samma paraply och visa på att deras egenart är själva temat för sammanställningen. Boken *Nationalizing the past* behandlar förstås nationell historieskrivning i Europa och behandlar i egentlig mening inte mikrohistoria. Det är i varje fall inte på det sätt som den mest aktade mikrohistorikern av dem alla, Carlo Ginzburg, skulle ha varit bekväm med. Han nämns för övrigt i inledningen av boken som inspiratör. Ämnen som berör Weimarerrepubliken, akademiska skolbildningar och postkolonialism är generaliserbara, det är i huvudfåran för sådant som kan förklaras med olika samhällsvetenskapliga teoribildningar. Carlo Ginzburg hävdade att även det i historien som inte kan generaliseras har ett värde. Det må ses som självklart i dag, men ståndpunkten var mer radikal på 1970-talet när den formulerades. Frågan om varför berättelsen om nationell historieskrivning enbart kan ses "in necessary detail" genom den mikrohistoriska

1. Ett säkert tecken på ett autonomt, inte nödvändigtvis eftersträvanvärt, perspektiv är när det politiska fältet, och inte bara delar, av det som sådant upprörs över forskning. Jan Ivförsen "Myth in the writing of European history", i Stefan Berger & Chris Lorenz (red.) (2010) s. 452.

2. Jan Ivförsen "Myth in the writing of European history", i Stefan Berger & Chris Lorenz (red.) (2010) s. 452–455.

3. Se exempelvis Tomas Forser & Thomas Karlsohn (red.), *Till vilken nytta? En bok om humanioras möjligheter* (Göteborg 2013).

linsen kan och bör ställas.⁴ Det kan tyckas vara ett utmanande uttalande för de som sysselsätter sig med nationell historieskrivning från andra perspektiv än det mikrohistoriska.

Man kan tänka sig en palett av perspektiv för nationell historieskrivning. I vilket fall återfinns flera intressanta texter om nationell historieskrivning i *Nationalizing the past*, oavsett det nu inte är den annonserade mikrohistorien i alla avseenden. Den minsta gemensamma nämnaren är i stället en strävan efter att ställa relevanta frågor på temat nationell historieskrivning. Ett exempel är skapandet av ett historieforskningens sociala fält i England på 1700-talet. Författarna i det dåtida England försökte i hög grad att lyckas på den öppna marknaden, vilket var ovanligt vid den tiden – jämförelser görs med det tyska språkområdet som var mer akademiskt inriktat i sin historieskrivning. Med Pierre Bourdieus ord var historieskrivningen i Tyskland länge en outvecklad "apparat", i Louis Althusser's mening, där någon större spridning av vad som ansågs vara bra historia inte fanns. I dag är marknadsmekanismer ofta symboler för det som kväver pluralitet genom sin marknadsrelevans, vilket huvudsakligen är sant i dag. Historia kan ses som ett politiskt slagfält, heteronomt där objektiviteten inte alltid eftersträvas. Ett autonomt vetenskapligt fält sysselsätter sig med verksamheten enligt fältets egna lagar för verksamhetens egennytta *l'art pour l'art*. Längst upp till vänster i den fyrfältare som utgör detta kulturella fält befinner sig de autonoma och överblickar fältet, men det akademiska elfenbenstornet är bara en tankefigur, det är givet att det låter sin doxa påverkas av kulturella strömningar i samhället även när fältet uppfattas som autonomt. Det som uppfattas som relevant kan ofta finnas i den ringhörna som är motsatt autonomins, och den akademiska kulturen är i hög grad bara en exponent av den allmänna samhälleliga kulturen.

Nationens natur har genom occidentens historia varit en typ av materialiserad religion ända fram till den moderna eran. Man kan faktiskt se brytandet av detta kulturella fundaments existens som en reell början på den moderna tiden. Av Guds nåde har kungar och drottningar regerat nationer och i förekommande fall stater. Den materialiserade religionen var viktig för nationerna att söka identitet i. Vissa människor erkände förstås inte detta ens under högmedeltid medan andra håller fast vid idén

4. Stefan Berger & Chris Lorenz "Introduction", i Stefan Berger & Chris Lorenz (red.) (2010) s. 10.

än i dag, framtiden är aldrig jämnt distribuerad och vi tycker så olika. Om man roar sig med att ange ett exakt datum för brytpunkten skulle den 21 januari 1793 kunna vara början på slutet för den västerländska gudomliga nationen. Albert Camus diskuterar denna idé, men talar om revolutionsåret 1789 som den generella brytpunkten för den gudomliga nationen.⁵ Ludvig XIV:s fall för en progressiv klinga, helt i linje med Auguste Comtes evangelium har symboliskt värde på mer än ett sätt. Ser man det på detta sätt är 1800-talets starka nationalism blott ett steg i processen när de nationalistiska känslorna går från den gudomliga nationen till den materialistiska: bourgeoisie-nationen. Det är således inte nationalismen som är ny under 1800-talet, den bara ändrar skepnad av politiska skäl. Exempelvis kan patriotism ses som ett utslag av en materiell nationalism, dominant i exempelvis USA och knappt förekommande bland nationellt sinnade i Sverige. För resonemang om kyrklig och sekulär materialism se exempelvis Monika Baárs "Heretics into National Heroes: Jules Michelet's Joan of Arc and Frantisek Palacky's John Hus".⁶ Kampen mellan kyrka och republikaner rörande Jeanne D'Arc ledde till att kyrkan kanoniserade henne för att erövra henne symboliskt. Detta ligger i linje med Camus resonemang, den nationella spänningen mellan sekulärt och religiöst är påfallande tydlig.

Att avgränsa nationalismen till att vara ett borgerligt projekt – såsom periodiseringen i *Nationalizing the past* reducerar den till, en *moyenné dure*, och därmed också en parentes i historien – blir bekymmersamt när ett innefattande av den gudomliga nationen i temat skulle göra den till en *long longue durée* i västerländsk historia. Definitioner måste förstås göras, men för att inte ett politiskt opinionsbildande skall ta över från den problemorienterade vetenskapen och historien därmed blir en politisk förstärkare bör de val som görs synliggöras för konsumenten av historia.

Någonstans här kommer historikern in med sin samtidsrelevanta narration av ett förflutet som delvis funnits. Skall historia ens vara använd-

5. Albert Camus, *The Rebel* (London 2000) s. 82–103.

6. Monika Baárs, "Heretics into National Heroes: Jules Michelet's Joan of Arc and Frantisek Palacky's John Hus", i Stefan Berger & Chris Lorenz (red) (2010) s. 127. Se även Marc Caball, "History and politics: Interpretations of early modern conquests and reformation in Victorian Ireland" s. 166; för mer om relationen mellan religion och nation, se Ilona Pikkanen, "Theatre histories and national identity" s. 230. Andra kapitel i boken ser ingen spänning nationalism gentemot religion, vilket även det är intressant.

bart och i sådana fall är det nyttigt? Eller med Friedrich Nietzsches ord "Historikern ser bakåt. I slutändan tänker han också baklänges."⁷ Det kan tolkas som att historiker inte är visionära nog utan fastnar i samtids trender, inte sällan politiska trender. Ett exempel är byggandet av ett gemensamt Europa, knappast ett projekt som bär mot "historia för dess egen skull".

Försvarshögskolan

HÅKAN GUNNERIUSSON*

Ilaria Porciani & Lutz Raphael (red.), *Atlas of European historiography: The making of a profession 1800–2005* (Basingstoke: Palgrave Macmillan 2010). 187 s.

Historiska atlaser är i och för sig inget ovanligt, och tittar man bara flyktigt på skyddsomslaget till den rubricerade boken kan man luras att tro att detta är en av många historiska atlasböcker. Men det är fel. Ser man närmare på skyddsomslagets kartbild så ser man en mängd små trekanter spridda över Europa. De har anhopningar i Schweiz, Tyskland och östra Frankrike men finns från Moskva i öster till Lissabon i väster och från Malta i söder till Christiania i norr. Det är dessa trekanter det handlar om i den karta, som återges på omslaget och som inuti boken återfinns på sidorna 14–15. Den återger spridningen av arkiv och större museer för nationell historia år 1878. Denna atlas är alltså inte någon vanlig historisk kartbok utan en som med helt nyframtagna data place-rar ut spatalt vad man tagit rätt på om institutionsbyggande, utbildning och utbildare i historia i de europeiska länderna.

Historiens framställning i atlasform är en genre med anor. Stora och vetenskapliga atlasprojekt har publicerats på de stora kulturspråken, till exempel *The Penguin atlas to world history* 1–2 (1978), som ursprungligen utgjorde den tyska *dtv-Atlas zur Weltgeschichte* 1–2 (1966), och det kan finnas skäl att påminna om atlasvolymen i *Bonniers världshistoria* volym 21 (1983), även om den inte på något betydelsefullt sätt skiljer

7. Friedrich Nietzsche, *Twilight of the idols, or: How to philosophize with a hammer* (Indianapolis 1997).

* Fil. dr i historia; forskningsansvarig för marktaktik på Försvarshögskolan.

sig från historiska skolutlaser. Den såvitt mig bekant mest långlivade av alla historiska kartframställningar är Putzgers historiska skolutlas, som upplevde sin 21:a upplaga 1918 och sin 70:e 1957, den förra med rykande aktuella kartor över frontlinjerna i första världskriget, den senare med en utvidgning av stoffet från gränser och krig till näringsliv. Men gemensamt för alla de nämnda formerna för projektioner av historien i atlasform är att de är koncentrerade på politiska data – mellanstatliga relationer, inklusive krig och arméörelser, och politisk avgränsning – och att andra data som dyker upp i efterkrigstidens kartböcker är av ekonomisk och demografisk natur. Kulturella data har normalt inte satts in i ett geografiskt sammanhang. Professorn i Bologna Ilaria Porciani och professorn i Trier Lutz Raphael, som är utgivare och huvudredaktörer för *Atlas of European historiography*, anger att de inspirerats av Franco Morettis *Atlas of the European novel* (1999), vilket innebär att det finns andra som vågat försöket att sätta in kulturen i en rumslig konception, men detta är inte en vanlig eller ens normalt accepterad aspekt på kulturlivet.

Själva idén är alltså nyskapande. Historieskrivningens historia har nästan uteslutande presenterats i en nationell kontext, så även i den nya *Oxford history of historical writing* (2011–2012) i fem band. Porciani och Raphaels bok är däremot en på kartmaterial baserad översikt, där historiografiskt anknutna institutionella data presenteras för hela Europa. Därigenom har Porciani och Raphael velat skapa en bas för kunskapen om historiestudiets och historieforskningens utbredning och förändringar av denna spridning, som möjliggör komparativa studier, men också kan tjäna som en relevant grundkunskap för nästan alla sorters studier av den historiografiska utvecklingen. De båda redaktörerna skall ha en stor eloge för sitt innovativa tänkande och för att de vågat sig på ett så äventyrligt arbete som att samla och utge historiografiskt relevanta data på detta sätt.

Boken består av två delar. Den första utgörs av en samling kartor. Dessa visar Europa under ett antal med omsorg valda årtal, motiverade i inledningen, 1830, 1850, 1875, 1900, 1928, 1955, 1980 och 2005. På dessa kartor, och en rad specialkartor i anslutning till dem, visas spridningen av universitet med historia som undervisningsdisciplin och antalet fasta lärare i ämnet, akademier med historisk verksamhet, föreningar och lärda samfund med historia som objekt, historiska tidskrifter och

slutligen också historiska museer. Uppgifterna på kartbladen är baserade på en databas med 1 650 filer som innehåller 57 418 enskilda uppgifter. Uppgifterna har insamlats nationellt genom en rad medarbetare för Europas alla olika länder, 58 sådana namnges, och dessutom har det funnits ett flertal rådgivande medarbetare.

Bokens andra del består av separata texter som redovisar förhållandena i olika länder, var för sig, och dessa kommentarer är av litet varierande innehåll men ger i huvudsak nationellt baserade kommentarer till de data som presenteras i kartorna. Dessa kommentarer är ibland utförliga, ibland kortfattade och lakoniska, och det kan inte frångöras att de förefaller i hög grad influerade av traditionella nationella konceptioner av den historiografiska utvecklingen i respektive land. De utförliga beskrivningarna ger oundvikligen ett intryck av att presentera viktigare skeenden än de lakoniska. Denna nyansering kan inte kompenseras av kartornas datapresentationer. Eftersom de nationella beskrivningarna upptar 100 sidor (i bokens trespaltiga text i folioformat) mot kartmaterialets 70, så blir det naturligt att söka förklaringarna till kartornas framställningar i textmaterialet med dess framställning av utvecklingslinjer och brytpunkter i den historiografiska utvecklingen, som inte baseras på kartorna utan på andra studier av historieskrivningens historia.

Det relativt omfattande textmaterialet bör dock inte få skymma det viktiga kartmaterialet. Man kan förstå svårigheterna att genomföra den datainsamling, som ligger till grund för presentationerna. Det hade naturligtvis varit omöjligt att få till stånd en datainsamling av denna art utan att anlita nationella specialister. Tyvärr innehåller inte boken någon redovisning av de instruktioner som måste ha delgivits de nationella insamlarna, men det kan inte vara alldeles lätt att avgöra var gränsen gått mellan det som skulle tas med och det som borde hamna utanför, och därför kan man ibland undra över möjligheterna att jämföra kartmarkeringarna. Är verkligen alla som anges som lärare i historia lärare i samma betydelse av ordet och med samma förpliktelser, och omfattar "historia" för deras vidkommande samma sak, det vill säga har exempelvis arkeologi och andra ämnen som idéhistoria eller vetenskapshistoria avskilts som särskilda ämnen vid samma tidpunkt i respektive land? Beträffande arkeologin är frågan också, om arkeologins självständighet gäller både det egna landets arkeologi och den klassiska arkeologin, som engagerade nästan alla länder i Europa? Eftersom även så nära samverkande länder

som de nordiska saknar en fullkomligt enhetlig utveckling på dessa områden, så borde läsaren fått veta vilka åtgärder som vidtagits för att garantera att storleksordningen på uppgifter om "historiedisciplinen" verkligen är jämförbar. Därtill kommer att den klassiska arkeologin var lika med inhemsk arkeologi i länder som Italien och Grekland medan det fanns skilda discipliner för det ena och det andra i många andra europeiska länder.

Svårigheterna med datapreciseringen gäller också sådant som historiska föreningar. Vad får räknas som historiska föreningar eller som lärda samfund med historia som viktig del? De direktiv som meddelats datainsamlarna vad som skulle räknas inom dessa kategorier måste vara så viktiga för vad som presenteras i kartform, att läsarna borde ha fått ta del av dem.

Det finns alltså problem med redovisningen, men det gäller då i första hand redovisningen av instruktionerna för insamlingen av data. Jag skall inte överdriva osäkerheten i materialet. Instruktioner har naturligtvis funnits¹ och genomförts, även om de olika nationella datainsamlarna kan ha tolkat dem något olika.

Ett problem av större räckvidd är vad data visar. Undertiteln på boken är *The making of a profession 1800–2005*. Problemet är att ingen diskussion förs om vad den historiska professionen är för något, och på vilket sätt den kan visas uppkomma och utvecklas genom de indikatorer som boken behandlar. Universitetsinstitutioner, undervisning, arkiv, föreningar, lärda samfund och akademier utgör alla organisationer, som förvisso kan ha med professionalism att göra. Men professionalismen, om den innebär ett vetenskapligt sätt att närma sig historien, handlar om övertygelser hos historikerna och system som de delar avseende kunskap och kunskapssökande i historia. Organisationer och institutioner kan förmedla sådana system, men det finns ingen självklar koppling mellan institutionsbyggande och utvecklingen av normer för vetenskaplighet. Även om det alltså finns en anknytning mellan atlasens undersökningsobjekt och professionalismen, är kopplingen mellan professionalismen och atlasbokens kartor och text subtilare än vad atlasinledningen vill göra gällande.

1. Eftersom jag har varit en av de informella rådgivarna till atlasens utgivare, har jag under arbetets gång frågat om instruktionernas art och fått muntliga försäkringar av Ilaria Porciani att instruktionerna var entydiga, men det hindrar inte att de borde meddelats läsarna.

För en mer utförlig diskussion hänvisar utgivarna till den samtidigt utarbetade andra delen av serien *Writing the nation*. Om denna andra del, som heter *Setting the standards* och behandlas separat av Ragnar Björk, skall här bara sägas att den också har en inledning, som översiktligt antyder att professionalismen är en övertygelse, som uppkommer i "communities" av historiker, men boken som helhet behandlar, liksom atlasdelen, enbart den organisatoriska och institutionella tillväxt som kunde stimulera professionalismens utveckling och inte utvecklingen av de normsystem och värderingar, som utgör professionalismens kärna.²

Att utgå från att kartmaterialets data visar hur professionalismen bland historiker vunnit utbredning och utvecklats är alltså enligt min mening mycket djärvt och i realiteten ogrundat. Då förefaller den redovisning som Stefan Berger givit i den avslutande delen av *Writing the Nation* av utbredningen av professionalismen bland historiker vara mycket mer övertygande.³ Han går där från land till land och tar upp den ena historikern efter den andra och de lärofäder och andra inflytelser som påverkat den enskilde historikerns vetenskapliga övertygelse. Även Berger ger en i huvudsak institutionell tolkning av professionalismbegreppet, men han baserar sina iakttagelser på individers författarskap och i dessa författarskap uttryckta meningar, inte på institutionernas växt och förändringar som sådana.

Jag vill inte att denna invändning mot behandlingen av professionalismen i *Atlas of European historiography* skall skymma den nyskapande insats som boken utgör. De institutionella faktorer som där behandlas till sin geografiska utbredning i en rad etapper utgör viktiga led i de möjligheter som getts för professionella historiker att skriva historien som de önskat. På det sättet hänger atlasens framställning väl samman med den professionalism, som utgivarna givit en alltför framträdande

2. Jag får här hänvisa till min bok *The rise and propagation of historical professionalism* (London 2015), som utkom för sent för att Porciani och Raphael skulle ha kunnat ta del av den för sin atlas. Ett särskilt relevant kapitel i min bok handlar om "communities" av historiker och hur de förändrats, och det återgår på en artikel "Historical professionalism: A changing product of communities within the discipline", som publicerats i *Storia della Storiografia* 2009. Denna artikel används av Mauro Moretti i Ilaria Porciani & Jo Tollebeek (red.), *Setting the standards: Institutions, networks and communities of national historiography* (Basingstoke 2012) s. 295, men inte i övrigt vare sig i den boken eller i atlasvolymen.

3. Peter Berger & Christoph Conrad, *The past as history: National identity and historical consciousness in modern Europe* (Basingstoke 2015) s. 140–181, medan återstoden av kapitel 4 i boken ägnas åt nationalism i historieskrivningen.

roll. Men atlasen kan ändå väl tjäna som underlag för kritiska studier i historieforskningens och historiestudiets historia på det sätt som den var tänkt.

Uppsala universitet

ROLF TORSTENDAHL*

Tibor Frank & Frank Hadler (red.), *Disputed territories and shared pasts: Overlapping national histories in modern Europe* (New York: Palgrave Macmillan 2011). 430 s.

År 2010 publicerades den amerikanske historikern Timothy Snyders bok *Bloodlands*. På svenska gavs den ut året efter med titeln *Den blodiga jorden*. Boken är en prisbelönt syntes av den våldsamma historia som stora delar av dagens Ukraina, Vitryssland, Polen och västra Ryssland genomled under 1900-talets mitt – först i form av sovjetisk hungersnöd och terror, sedan genom världskrig och nazistisk förintelse, för att slutligen återgå till stalinistiska utrensningar och repression.¹ Denna oavbrutna våldsspiral tog mellan åren 1933 och 1945 livet av närmare 14 miljoner oskyldiga människor i de så kallade blodsländerna och den dubbla erfarenheten av sovjetiskt och nazistiskt våld har satt sina spår. Resultatet tycks ha blivit en splittrad europeisk historieskrivning som i sin tur har fört med sig svårigheter att finna gemensamma samarbetsformer, monument och minneshögtider.² Inte minst har den judiska förintelsen kommit att få en paradigmatiske ställning i västeuropeisk historieskrivning, men i Europas östra delar har nazisternas brott varit betydligt mindre framträdande. I andra fall har sovjetiska brott förtigits eller, som en tredje väg, så har det egna lidandet under totalitärt förtryck kommit att överglänsa inhemsk kollaboration och förföljelse.

Snyders bok är med andra ord central för den som vill förstå europeisk historieskrivning. Själv beskriver Snyder sällan hur den dubbla erfaren-

* Professor i historia

1. Timothy Snyder, *Bloodlands: Europe between Hitler and Stalin* (London 2010).

2. Se till exempel John-Paul Himka & Joanna Beata Michlic (red.), *Bringing the dark past to light: The reception of the Holocaust in postcommunist Europe* (Lincoln & London 2013), alternativt Klas-Göran Karlsson, *Europeiska möten med historien: Historiekulturella perspektiv på andra världskriget, förintelsen och den kommunistiska terrorn* (Stockholm 2010) kapitel 8.

heten har lämnat avtryck i historiografin, men den historia han målar upp leder ofrånkomligen till nya perspektiv, vilka som regel saknas i en trögrörlig och ofta konventionell historiografisk forskning. För det första uppmanar de europeiska blodsländernas gemensamma historia oss att förstå historiografi som mer än enbart ett nationellt projekt. 1900-talets europeiska historieskrivning har inte bara formats av geografiska storheter, utan också av ideologiska, politiska, kulturella eller religiösa gränser och konflikter. För det andra kan Snyders undersökning fungera som en påminnelse om att mycket av den traditionella historiografiska forskningens strikta fokus på 1800-talets nationsbyggande historieskrivning med fördel kan få göra plats också för efterkrigstidens konfliktfyllda historieskrivning. Som en följd av den senare finns det också rimligen ett behov av studier som inte inskränker historieskrivning till enbart vetenskap, akademi och historiker. I sentida och samtida debatter kring hur man ska minnas och göra upp med de sovjetiska och nazityska erfarenheterna har historieskrivning och minnesbearbetning blandats samman. Historiker har därför inte ensamma format de många europeiska berättelserna om 1900-talet. Det går inte att blunda för att censur och statsideologisk likriktning satte gränserna för vad som fick studeras och vilka slutsatser som fick genomslag i olika länder. Vanligare var dock att journalister, konstnärer, författare och politiker påverkade, skrev och reviderade den övergripande historiska berättelsen – inte minst genom att peka och lyfta på nationella tabun och trauman. Denna breda samhällseliga och kulturella kontext, som historiker bidrar till men aldrig är isolerade från, skulle kunna öppna upp för nya frågor och perspektiv inom historiografisk forskning. Blodsländernas erfarenheter och position, geografisk och symbolisk, har tydligt visat att historieskrivningens genombrött inte uteslutande kommit från historikersamhället, samt att det i det nära förflutna inte alltid går att skilja på historiografi och närliggande begrepp och fenomen såsom historiekultur och minne.

Året efter Snyders bok publicerades den sjätte delen i bokserien *Writing the nation*, redigerad av historikerna Tibor Frank och Frank Hadler. Antologin, med titeln *Disputed Territories and shared pasts: Overlapping national histories in modern Europe*, upprepar i någon mån Snyders poänger. Inte minst understryker antologins författare de europeiska gränsområdenas betydelse. Majoriteten av bokens 15 fallstudier behand-

lar territoriella gränser och klassiskt konfliktfyllda områden såsom Schleswig-Holstein, Alsace-Lorraine eller Transsylvanien, men även stater som rymmer eller har lämnat efter sig flera överlappande nationella historieskrivningar – det habsburgska riket, unionen Sverige-Norge eller Bosnien-Herzegovina – får välförtjänt uppmärksamhet. Gränserna är således mestadels de man under 1800- och 1900-talen ritade ut i fredsfördragen, men ibland också de för blotta ögat osynliga kulturella, konfessionella och ideologiska gränsområden som påverkade olika nationers historieskrivning. I de två kapitel som behandlar Österrikes respektive Ungerns historieskrivning efter första världskriget blir det, till exempel, tydligt att det inte var den fysiska gränsen som stod i centrum utan den habsburgska eran som en gränssättande tidsperiod. I Franks kapitel om Ungern som det europeiska gränslandet *par excellence* slits den nya ungerska historieskrivningen mellan att se den nyligen upplösta unionen som österrikisk kolonialisering eller österrikisk civilisering.³ I grannlandet hade man, å andra sidan, fullt upp med att identifiera en österrikisk historia över huvud taget. Habsburg var tyskt, och det var först efter krigsslutet 1945 som tanken på en separat österrikisk historia föddes på allvar.⁴ Dessa överlappande historiografiska tolkningar var därmed mer komplicerade än en enkel strid kring vad som tillhörde vem, eller vem som föll offer för den andre. Som mycket annan historiografisk forskning är fallstudierna intressanta och det komparativa perspektivet betonar okontroversiellt att Europas många gränsområden må ha varit geografiskt perifera men blivit symboliskt centrala. Det Franks och Hadlers antologi gör, gör den med andra ord bra.

Det är de perspektiv, fallstudier och tidsperioder som saknas som är uppseendeväckande, om än inte överraskande. Med undantag för ett kapitel som behandlar gränsområdet mellan Polen och Ryssland, och synen på imperium och nationalstat, saknas hela det område som är Snyders blodsländer. Därtill fattas kapitel som behandlar historieskrivningen av Europas mest närliggande totalitära trauman, i form av Sovjetunionen och Nazityskland, men problemet är egentligen mycket större än så. Inga konflikter som uppkommit efter 1945 får något större utrymme

3. Tibor Frank, "Conflicting sovereignties: The Habsburg monarchy in Hungarian historiography", i Frank & Hadler (2011) s. 35–65.

4. Werner Suppanz, "Supranationality and national overlaps: The Habsburg monarchy in Austrian historiography after 1918", i Frank & Hadler (2011) s. 66–91.

i antologin. Det är till en stor del slumrande eller avklarade nationella gränskonflikter, från 1800-talet eller tidigare, som behandlas i denna bok liksom inom internationell historiografisk forskning i stort. Dessa konflikter är ofta okontroversiella och tillåter historiografin att följa en återkommande mall som utesluter mycket av samtidens komplexitet och förenklar dåtiden. Fokus ligger på 1800- och 1900-talens början och nationen är den givna referensramen. I dessa nationella historiografier kan man utröna ursprung, utveckling, skolor, historiker i "statens tjänst" och allteftersom en professionalisering som utmynnar i dagens vetenskapliga skrå. Med relativt få undantag återberättar man med andra ord samma historiografiska utveckling – inom olika språkområden, olika kulturella myllor, olika politiska ramverk – gång efter annan. Visst finns det undantag, men det övergripande intrycket är ändå att Franks och Hadlers bok är precis lagom nyskapande för det historiografiska fältet. Gärna en jämförelse mellan olika nationers historieskrivning, men helst inte något som behandlar ännu pågående eller icke avklarade konflikter.

Oviljan att hantera nyare konflikter och deras historieskrivning har också, i Frank och Hadlers bok men även inom fältet i stort, resulterat i en smal och förenklad definition av vad historieskrivning är eller har blivit. I traditionell historiografisk forskning blir tolkning och contextualisering av det förflutna, liksom försök att förstå samtiden med hjälp av historiska erfarenheter, enbart en uppgift för historiker eller akademiker inom andra närliggande vetenskapliga fält. Sällan förhåller man sig till andra ofta förekommande begrepp som också behandlar ett samhälle eller nations förhållningssätt till sitt förflutna. I Franks och Hadlers läsvärda inledning skriver man visserligen kort om de kollektiva trauman som ristats in i ett nationellt minne, men i övrigt lyser begrepp som understrukit historikers förhållande till det omgivande samhället med sin frånvaro. Minnet, kollektivt eller individuellt, försvinner med inledningen och bredare termer såsom historiekultur eller historieskrivningens berättelser får inget utrymme. Det är synd, inte minst då flertalet historiografiskt intresserade forskare nog skulle skriva under på att historievetenskapen inte är en ö. Historiker och historievetenskapliga skolbildningar har självklart både påverkat och påverkats av det omgivande samhället. Den kanske mest handfasta analysen av "historikern i samhället" har gjorts av den franske historikern Henry Rousso, som

menat att det finns flera olika "bärare av minnet". Den vetenskaplige historikern, hans eller hennes metoder och slutsatser, är blott en av många som påverkar hur vi minns, berättar vår historia och formar vår nationella identitet.⁵

Behandlingen av historieskrivning som en entydigt vetenskaplig angelägenhet är också problematisk då den ofta, medvetet eller ej, graderar olika sätt att närma sig och bruka det förflutna. Historiografi, framför allt i sin professionaliserade och moderna form, upphöjs såsom det främsta bruket av historien. Den större historiografiska utvecklingen är, som tidigare nämnts, en framgångssaga där professionaliserade historiker går från politiskt färgade till metodiskt medvetna. I gengäld är den bredare historiekulturella sfären, utblandad med kommersialism, politik och moralism, en betydligt mindre pålitlig förmedlare av vårt gemensamma förflutna. Slutligen blir det tydligt i flera av bokens kapitel att "historiepolitik" är historiografins största problem.⁶ Detta är en olycklig förenkling, inte minst då det på många sätt är som mest intressant i de gränsområden där vetenskaplig historieskrivning och historiepolitik konsekvent påverkar varandra. Historiepolitik, liksom professionell historieskrivning, kommersiella produkter och konstnärliga verk, torde alla vara delar av en bred och inkluderande definition och förståelse för vad historiografi är – och vad historiografisk forskning skulle kunna bli.

Lunds universitet

MARIA KARLSSON*

5. Henry Rousso, *The Vichy syndrome: History and memory in France since 1944* (Cambridge, Mass. 1991) s. 219–221.

6. Se till exempel Jörg Hackmann, "German east or Polish west? Historiographical discourses on the German-Polish overlap between confrontation and reconciliation, 1772–2000", i Frank & Hadler (2011) s. 92–124.

* Fil. dr i historia

Ilaria Porciani & Jo Tollebeek (red.), *Setting the standards: Institutions, networks and communities of national historiography* (Basingstoke: Palgrave Macmillan 2012). 436 s.

Till skillnad från de flesta andra länder i Europa ägnade sig yrkeshistorikerna i Sverige inte åt att under 1800- och 1900-talen skriva sin nation. Mellan Geijer och Heckscher är det tunt med – kronologiskt ”från A till Ö” – genomförda nationshistorieskrivningar av professionella historiker. Och en på andra håll vanlig, och inte sällan vitaliserande, kamp mellan exempelvis klass- och ideologibaserade tolkningar uppstod näppeligen.¹ Denna omständighet avspeglas i forskningsprogrammets övriga volymer. Föreliggande volym *Setting the standards* – hädanefter *Setting* – tar upp resurstyper, det vill säga hur historieskrivningens infrastruktur, de faktiska inrättningarna av universitetsinstitutioner, muséer, arkiv, bibliotek etcetera användes för att standardisera disciplinen.² *Setting* utgör alltså en övergång från basal infrastruktur,³ till de övriga volymernas innehållsliga historiografi. För infrastruktur och för resurstyper kan man tänka sig att en svensk avvikelse från ett europeiskt mönster inte föreligger. Är det så?

En fråga som inte ställs så ofta vad gäller nationshistorieskrivning är vem som har givits uppdraget. Eftersom någon så att säga genuint europeisk historiker, med ett införstått grepp om alla andra länder på samma sätt som en nationell historiker ska ha koll på allt regionalt, knappast finns så blir frågan om vem eller vilka som tilldelades uppdraget mer väsentlig.⁴ Detta gäller i princip för alla volymer i serien, men för deltemana i *Setting*, som *a priori* ska täcka in alla länders bidrag till resurstyperna, blir det än mer tydligt.

Såväl bidragsgivarnas nationella hemhörighet som de länder vilka används som exempel i de olika bidragen är inte jämnt fördelade i ett

1. Ragnar Björk, ”Historiker i eget land”, *Historisk tidskrift* 114:1 (1994) s. 83–97.

2. Jo Tollebeek & Ilaria Porciani, kap 1, ”Institutions, networks and communities in a European perspective”, i Ilaria Porciani & Jo Tollebeek (red.), *Setting the standards: Institutions, networks and communities of national historiography* (Basingstoke 2012) s. 3–26, 4–5.

3. Se Rolf Torstendahls bidrag om Ilaria Porciani & Lutz Raphael (red.), *Atlas of European historiography: The making of a profession 1800–2005* (Basingstoke 2010) i denna översikt.

4. En tidig programidé av det här slaget, ett tänkt uppdrag, för en samling av olika europeiska nationers forskare, för övrigt inte bara historiker, kan nämnas. Harald Hjärne formulerade 1897 en tanke om att forskare från ett stort antal länder och discipliner tillsammans skulle arbeta fram en balanserad bild av det stora nordiska kriget och dess samspel med spanska tronföljdskriget. Men det fick anstå.

europiskt perspektiv, och behöver givetvis inte vara det. Av mindre länder som är överrepresenterade finns Belgien, Ungern och, möjligen, Schweiz, medan Nederländerna och Österrike får stå tillbaka. Av större länder – och gamla imperier – är Storbritannien, Spanien och Ryssland likaså underrepresenterade. För Nordens del är Norge bäst representerat, och här kan man inte komma ifrån att Norge de senare åren har lyckats bäst med att presentera sin historiografi internationellt.

Bäst utdelning verkar det onekligen bli med skribenter från de i Europa centralt belägna länderna och kulturerna. De bägge nordiska bidragsgivarnas alster, här Claus Møller Jørgensen från Århus och Jan Eivind Myhre från Oslo, hör annars till volymens bästa, vad gäller substans och utblick.

Frågan om uppdraget kan dock ses i ett vidare perspektiv. En utomstående perspektiv skulle kunna vara belysande, särskilt när det gäller de institutionella företeelser som *Setting* tar upp, såväl för att urskilja särprägel som för jämförelsens skull – exempelvis, hur byggdes andra discipliner upp genom tidskrifter, hur såg processen ut i andra ämnen där ämnet förvetenskapligades?

Setting innehåller 21 kapitel där olika resurstyper diskuteras. Det är dels en introduktion och ett kort avslutande kapitel om nätet av redaktörerna Ilaria Porciani och Jo Tollebeek, dels 19 kapitel uppdelade på tre avdelningar. I introduktionens titel talas om "Institutions, networks and communities" och de tre delarna samlar sig kring dessa företeelser. Helt enhetligt blir det förstås inte. I praktiken lyckas man dock följa en kronologisk linje av etableringar av de olika resurstyper det här är fråga om: "the great chain of institutions" historiserade. Del I innehåller sex kapitel; om nationella arkiv, urkundspublikationer, tidskrifter, biografiska lexika, stora nationella synteser och om muséer. Del II tar i sju kapitel upp regionala, lärda sammanslutningar, akademiens pristävlingar, forskningsinstitut vid nationella akademier i Central- och Östeuropa, historikerföreningar, extramurala forskningsinstitut, parti- och kyrkliga institut i Västeuropa och internationella nätverk bland europeiska historiker. Del III behandlar i sex kapitel universitetsprofessorer, prästerskapet och nationell historieskrivning, den europeiska aristokratin och 1800-talets historieskrivning, kvinnliga historikers relation till den akademiska historieskrivningen, nationaliteter i multinationella imperier samt historiker i exil.

För varje enskilt kapitels ämne, varje resurstyp, är frågan om utveckling, kontinuitet och brytpunkter, under två sekel, en av de väsentligaste. Att dessa ämnen påverkas av i övrigt helt genomgripande historiska förändringar är uppenbart. I den europeiska historieskrivningens kanon, ett slags *master narrative*, så är åren 1815, 1848, 1914, 1945 och 1989 tydliga politiskt-historiska brytpunkter; Sverige ligger som synes under radarn här. Förändring kan dock orsakas av annat och se ut på andra sätt, såsom processer inom forskningen, som professionalisering, inklusive förvetenskapligande, internationalisering etcetera. Dock, man kan notera att numer uppträdande motsatta tendenser inte problematiseras här, det vill säga sådant som av-professionalisering och av-internationalisering. När Lutz Raphael i kap 13 tar upp de efter andra världskriget uppdykande forskningsinstituten knutna till såväl partier, socialistiska och kommunistiska liksom kristdemokratiska och liberala, som konfessioner, främst katolska institut, får man intrycket av inslag av en åter-amatörisering. Så exempelvis i form av en privatfinansierad och biografiskt inriktad forskning, där syftet är att samla dokument för att lyfta fram statsmannagärningar; litet som *presidential papers* i USA. Jan Eivind Myhre tar i kap 14 fasta på en fortsatt internationalisering, från och med 1970-talet befrämjad också av en gemensam, socialhistorisk orientering. I *Historisk tidskrift* inledde dock Stefan Amirell år 2010 en debatt om av-internationalisering av svensk historisk forskning.

Claus Møller Jørgensen anknyter i sitt bidrag om tidskrifter till deras roll för professionaliseringen. Han urskiljer ett par tidiga "vågor" av tidskriftsgrundande, en för perioden 1870–1895 – då de danska och tyska i och för sig redan var etablerade – och en för perioden 1900–1930. Svensk *Historisk tidskrift* kom i första vågen, 1881. Den andra vågen utmärktes av dels specialiseringar, med publikationer för subdiscipliner, dels ett oppositionellt eller distansnerande fokus. Møller Jørgensen tar upp *Annales* från 1929, som antagonistisk mot den "antiteoretiska empiricismen" hos *Revue historique*. Även *Scandia* – hos Møller Jørgensen första gången skrivet "Scania" och benämnd svensk-dansk – tas upp som oppositionell, men med "a programme which was exactly the reverse of that pursued by *Annales*".⁵

5. Claus Møller Jørgensen, "Scholarly communication with a political perspective: National historical journals", i Porciani & Tollebeek (2012) s. 70–88, 77. Detta i slående motsats till Birgitta Odén, som ser de bägge tidskrifterna som likartade projekt. Birgitta Odén, "Scandia – tidskrift för en annan uppfattning", i *Historia och samhälle: Studier tillägnade Jerker Rosén* (Lund 1975).

Regeln var att nationella tidskrifter grundade i den första vågen mindre var uttryck för en existerande professionalisering och mer dess redskap.

Brytpunktsåren tvingade till ibland vitaliserande nystarter, som att två gånger lägga ned möda på att återetablera Tyskland i den europeiska gemenskapen,⁶ eller till motläsande uppgifter, till dialogiska tolkningar, för muséerna; att skapa *Gegendenkmäler*.⁷

Claus Møller Jørgensens bild av tidskrifterna och professionalisering-
en kan jämföras med den som Gabriele Lingelbach och Michael Vössing, kapitel 11, ger av de historiska föreningarna. Vissa, som den tyska, bestod från början av i stort sett bara professionella sammanslutningar. De som också innefattade amatörer, i någon form, exemplifieras med två fall. Det är dels USA,⁸ där, som bekant, den lärda amatörismen var stark och småningom gick sin egen väg organisatoriskt, dels Norge, där de yrkesmässiga historikerna då var alltför få för att det skulle bli mycket av förening.

Som i stort sett den enda skribenten tar Myhre upp språkens roll; även om Monika Baár, i kap 9, nämner att Ludvig Heeren var osäker på sin franska och bad om hjälp, i ett samarbete.⁹ Myhre menar, med rätta, att frågan om språken är "underconsidered".¹⁰ Under de två sekel forskningsprogrammet täcker har väl ganska få europeiska historiker konverserat över gränserna på latin. Halvdan Koht konstaterade att på världshistorikermötet i Oslo 1928 var det bara franska som fungerade generellt.¹¹ Språkkunskap, kulturkunskap och komparativ kompetens hänger ihop. Språk har länge också spelat stor roll för vilken kompetens och identitet som i varje land tillförts historieämnet. Längre var klassiska och moderna språk historikernas disciplinära följeslagare. Efter 1960 har samhällsvetenskaper blivit den kompletterande kompetensen. Har därmed den

6. Emmanuelle Picard & Gabriele Lingelbach, "Places of innovation and exchange: The extra-university institutions for historical research", i Porciani & Tollebeek (2012) s. 224–239, 235. Notera här också Jan Eivind Myhres identifiering av återkommande tillfällen till europeisk "appeasement" och "reconciliation". Jan Eivind Myhre, "Wider connections: International networks among European historians", i Porciani & Tollebeek (2012) s. 266–287, 270, 274.

7. Ilaria Porciani, "Nations on display: History museums in Europe", i Porciani & Tollebeek (2012) s. 130–150, 144.

8. Jan Eivind Myhre, "Wider connections: International networks among European historians", i Porciani & Tollebeek (2012) s. 283–284.

9. Monika Baár, "Wishful thinking: Academic competitions in national history", i Porciani & Tollebeek (2012) s. 165–182, 176.

10. Jan Eivind Myhre, "Wider connections: International networks among European historians", i Porciani & Tollebeek (2012) s. 281.

11. Jan Eivind Myhre, "Wider connections: International networks among European historians", i Porciani & Tollebeek (2012) s. 282.

flerkulturella utblicken och kommunikativa förmågan minskat?

Redaktörerna nämner i sitt inledande kapitel några saker som bara berörts flyktigt eller saknas, såsom populärhistoria och förlagsverksamhet. Bägge dessa närmar sig den kommersiella delen av historisk produktion. Jag har ovan tagit upp annat som kan saknas, nämligen utomstående perspektiv, implicit alltså för jämförelser. En mer konkret resurstyp, också med kommersiell kontakt, som man också gärna hade sett ett kapitel om i denna volym, och relevant för "Att skriva nationen", är läroboken. O'Dowd är den som kommer närmast när hon diskuterar de kvinnliga historiker, som när de inte kunde göra akademisk karriär skrev dels populärhistoria, dels läroböcker, något som visat löna sig bättre än de gängse produkterna av manliga historiker, även om de är kända och får hyfsad volym på försäljningen.¹² Det är inte bara så att i läroboken berättas nationen för den mest breda grupp man genom den obligatoriska skolgången kan tänka sig. Här är också en grupp av professionella historiker verksamma, de av de habila hantverkarna, som blivit lärare, och som i sina utläggningar av lärobokens innehåll också ansvarar för den första fasen av rekrytering av kommande generationer av historiska forskare.

Passar då Sverige bättre in i forskningsprogrammet när det gäller resurstyper än vad gäller en mångfald av tolkningar av den nationella historien? Oftast, ja, men på flera punkter avviker Sverige ändå. Läroböcker specifikt för akademiskt bruk skrevs inte förrän efter andra världskriget; jämfört med Danmark och Norge var svenska historiker länge inte särskilt delaktiga i internationellt samarbete; partier, rörelser eller kyrkor har inga historiska institut – och i avsaknad av ett museum för modern politisk historia drivs nu denna idé av podcasten Nordegren och Epstein på Sveriges Radio!

Södertörns högskola

RAGNAR BJÖRK*

12. O'Dowd, "Popular writers: Women historians, the academic community and national history writing", i Porciani & Tollebeek (2012) s. 351–371, 357. Notera dock succén för *Petit Lavissee*, som kom ut 1913; 15 miljoner 1920 och 40:e upplagan 20 år senare. Jo Tollebeek, kap 6 s. 105–104, "Exegi Monumentum: The great syntheses of national history", i Porciani & Tollebeek (2012) s. 105–129.

* Docent i historia

Matthias Middell & Lluís Roura (red.), *Transnational challenges to national history writing* (New York: Palgrave Macmillan 2013). 533 s.

Liksom queer- och transperspektiv en gång utmanade och vält omkull de vedertagna könskategorierna i europeisk och nordamerikansk kvinnoforskning, och samtidigt visade på segheten och svårigheterna att gå bortom dem, visar *Transnational challenges to national history writing* att nationen bara är en möjlig spatial kategori – men en som det tycks näst intill omöjligt att komma förbi. Att anlägga ett transperspektiv på historien torde sätta i gungning en mängd föreställningar och förgivet tagna kategorier. *Trans* har bland annat betydelsen "på andra sidan" eller "att gå bortom" och borde kunna användas på ett flertal sätt för att utmana perspektiv på nationalstaten. Vad innebär det att gå bortom nationen i såväl tid som rum? Och vad får det för konsekvenser för historieskrivningen om fokus läggs på verbet gå, på rörelsen mellan och bortom, snarare än på den statiska platsen?

I den här volymen handlar det transnationella främst om ett territoriellt överbryggande. Kapitlen i boken har valts för att illustrera "key dimensions of the formation of spatial alternatives for the anchoring of the nation" (s. 23). Det är utan tvekan en rik flora av rumsliga exempel som lyfts fram och det är en tjusning att följa med alla de alternativ som kontinuerligt prövats och diskuterats av europeiska historiker. Här är det trans i betydelsen tillägg till, i jämförelse med, eller på andra sidan av som dominerar. Det revolutionära med trans realiserar inte, transperspektivet sträcker sig sällan "bortom" och det gör att nationen kan kvarstå som ohotad när läsningen avslutats.

Samtidigt visar denna kompakta volym på över 500 sidor tätt tryckt text övertygande hur den europeiska nationalstaten aldrig utgjort den enda rumsliga avgränsningen för europeiska historiker. I tolv kapitel plus en inledning diskuteras imperiehistorier, regionala historier, emigrerade historia ("emigrée history"), världs- och globalhistoria och komparation som olika sätt att utmana den nationellt avgränsade historien. Andreas Eckert visar i "Area studies and the writing of non-European history in Europe" ett sätt att hantera den historia som finns "på andra sidan" om nationen, det vill säga historien om världen bortom de europeiska nationerna.

I vad som kom att kallas "områdesstudier" förpassas framför allt afri-

kansk, asiatisk och latinamerikansk historia till en administrativ kategori och ämnestillhörighet som ofta är helt avskild från historieämnet. Sådana områdesstudier växte fram vid flertalet europeiska utbildningsinstitutioner efter andra världskriget. I "Imperial history" behandlar Anne Friedrichs och Mathias Mesenhöller hur föreställningar om nationer och deras kopplingar till imperier påverkat historieskrivningen från 1900-talets början i så vitt skilda delar av Europa som Storbritannien, Frankrike, Polen och Österrike. En av deras slutsatser är att inte någonstans utgör imperiehistoria en verklig utmaning till den metodologiska nationalismen och att historiens territoriella gränser nog följer den nutida statens avgränsningar, oavsett hur det sett ut i det förflutna. I ett kapitel om regionala alternativ konstaterar Diana Mishkova, Bo Stråth och Balázs Trencsényi att medan regional historia före första världskriget mer eller mindre assimilerades av de nationella projekten, så erbjöd tiden efter 1989 tidigare oanade möjligheter att skriva historia i koncentrisk och överlappande cirklar från vad de kallar mikroregionala historier till globalhistoria. De drar slutsatsen att regional historia "is one of the most important and promising tools of historical projects trying to question or relativize the nation-centric narrative" (s. 304). Matthias Middell och Katja Naumann menar i kapitlet "A new challenge to the writing of history in Europe at the end of the twentieth century?" att det utan tvekan är så, att under 1990-talet ledde utmaningarna mot den nationella historieskrivningen till att den destabiliserades på ett avgörande sätt och att transnationell och global historia stärktes. Samtidigt noterar de att en vågrörelse bortom och tillbaka till nationen tycks känneteckna hela 1900-talets europeiska historietradition. En ganska självklar anledning till det ständiga återvändandet till nationen är, menar de, att "power relations within historical scholarship are in line with the regime of territorialization to which the particular society is subjected" (s. 438).

Valet att fokusera på rummet bidrar till att knyta samman de ibland lite spretiga bidragen, men leder också till en del märkliga konsekvenser, som till exempel att imperiehistoria kan ses som en utmaning till den nationella historien, och till den metodologiska nationalismen. För mig är imperier och nationer sammantvinnade och ömsesidigt konstituerande, inte konkurrerande eller olika storheter. Ann Laura Stoler och Frederick Cooper skriver och citeras i kapitlet av Andreas Eckert: "Europe was

made by its imperial projects, as much as colonial encounters were shaped by conflicts within Europe itself" (s. 155). Sveriges 1600-talskoloni i Nordamerika är ett gott exempel på hur kolonin både strävade efter att efterlikna metropolen och utmanade den. Det är tydligt i drottning Kristinas instruktioner till guvernör Johan Printz att kolonin sågs som en avlägsen utlöpare av riket och arbetet med att etablera svenska lagar och förordningar var nödvändigt i ett territorium som skulle lyda under kronan. Det var också för rikets storhets och uppdrags skull som civilisation och kristendom skulle spridas.

Att ta ett exempel från 1600-talet pekar på ett annat sätt att transformera nationen – genom temporalisering. Här är några av bokens bidrag inne på en intressant tematik när de lyfter fram hur 1800-talsnationen i flera fall skrivs bakåt i historien, som när historieskrivningen i relativt unga nationalstater, som Polen eller Österrike, antar perspektiv som följer den nuvarande statens gränser ända tillbaka till medeltid eller ännu tidigare. Det är en strategi som tycks användas med stor regelbundenhet och brådska också i nyskapade nationer, på bekostnad av andra gemenskaper. Även Annales-skolans framskrivande av andra tidslinjer och djup nämns i flera av bidragen, men de temporala utmaningarna får en alltför undanskymd plats.

Andra trans-perspektiv

"Imagining the nation was impossible without a series of comparative activities", skriver Antonis Liakos i sitt briljanta bidrag "The canon of European history and the conceptual framework of national historiographies." Nationens historia skrivs, hur inåtvänd den än tycks vara, i en spänningsfylld relation till andra auktoritativa narrativ. Denna historia speglar sig i en idealbild som stakar ut vägen för Europas historiska utveckling längs en stig med välkända, men dock över tid varierande, rastplatser. Katolska kyrkan och det romerska arvet, upplysningen, politiska och industriella revolutioner lyfts fram som nödvändiga beståndsdelar i en progression mot en modern nation. Arvet från antiken betonas för dess roll i demokratins födelse, romarriket för lagarnas, och Karl den Store för mångfaldens framhävande. Antonis Liakos kapitel är lysande. Jag hade gärna sett det som inledning, eftersom det frilägger grunden till framväxten av nationens primat i Europa, samtidigt som detta primat destabiliseras genom att kontextualiseras. Det finns inget

”naturligt” med nationen, men när väl dess form etablerats i ett maktspel mellan regioner och i kontrast till det som ligger bortom – trans-Europa – så blir den tvingande.

Lluis Roura är inne på liknande tankegångar i sitt kapitel om de iberiska imperierna – tror jag i alla fall, eftersom jag fann kapitlet svårt att förstå. Hans kapitel, liksom inledningen, pekar mot ytterligare en central dimension av det utmanande i trans-perspektiv på historia – de språkliga och sociokulturella skillnader som här ska uttryckas i en särskild akademisk och språklig dräkt, det vill säga den anglosaxiska. Eller egentligen en hybrid: uppbyggnad och formuleringar tycks mig vara uttryck för den miljö i vilken skribenterna arbetar, men språket är engelska. Resultatet blir svårtillgängligt och otydligt. Här hade det kunnat vara en poäng att göra dygd av nödvändigheten och rikta uppmärksamheten mot just översättning, en särskilt viktig form av trans-verksamhet, ”translation”, för att möjliggöra bredare geografiska perspektiv. Hur har det till exempel sett ut med översättning och utgivning av källtexter över tid? Vad blir konsekvensen för globala eller transnationella utmaningar när engelskan blivit ett så dominerande vetenskapligt verktyg? Sker det på bekostnad av andra sätt att tänka rummet?

Genom att volymen prioriterar de rumsliga utmaningarna till nationen som historiens subjekt, finns föga plats för att diskutera mer tematiska utmaningar. Synd, för här finns exempel som synliggör både mekanismer som håller samman nationen och som ifrågasätter den. Jag saknar i hög grad kvinno- och genushistoria som tidigt och i stor utsträckning förhöll sig tveksam till de nationella projekten. Ulla Manns studie av Alexandra Gripenbergs flervolymssatsning (1893–1903), att skriva om hela världshistorien med fokus på kvinnors reformarbete, visar både på möjligheter och på fallgropar med sådana projekt som är av stor relevans för den här bokens syfte. Kvinnohistoria är relevant att diskutera i sammanhanget, eftersom den tagit sig plats inom ämnet historia i flera av Europas länder, medan många av de spatiala utmaningarna – imperiehistoria, icke-europeisk historia med mera – som flera av bokens kapitel visar förpassats till andra ämnesdiscipliner.

Transnationella utmaningar till den nationella behållaren för historia visar sig alltså vara betydligt mer konventionella. Volymen *Transnational challenges* visar snarare att de transnationella perspektiven funnits med så länge historia skrivits, tillsammans med, eller vid

sidan av de nationella, men inte som en radikal utmaning till den. En sådan utmaning står Europa inför just nu 2016. Vilken historia kommer kunna skrivas om de väldiga flyktingströmmar som i dag stöper om europeisk demografi? Vilken institutionell historia kan inkludera såväl invandrare som ursprungsfolk? Skapar EU:s forskningspolitik nya ramar som i sin tur för fram andra visioner om det förflutna? Frågorna hopar sig efter genomläsning av denna både utmanande och problematiska volym.

Linnéuniversitetet

GUNLÖG FUR*

Peter Berger & Christoph Conrad, *The past as history: National identity and historical consciousness in modern Europe* (Basingstoke: Palgrave Macmillan 2015). 570 s.

"Writing the nation has meant performing it in a range of different institutional and political contexts. We seek to assess in particular national history's emancipatory and destructive potential." Så precist och vitsyftande formulerar författarna till *The past as history* (s. 26–27) bokens syfte. Vilka roller har historiker haft i skapandet av nationell historiskrivning under 1800- och 1900-talen? Denna fråga ställs och besvaras i ett omfattande europeiskt forskningsprojekt: "Representations of the past: The writing of national histories in nineteenth and twentieth century europe" (NHIST). Förberedelserna för det ESF-finansierade projektet började 1999 och denna volym är den avslutande i en serie av åtta böcker i Writing the Nation. Boken är författad av projektets ledare Stefan Berger med Christoph Conrad.

En rad avgränsningar har varit nödvändiga för att göra denna uppgift hanterlig. Det är historikers och *en* av deras centrala aktiviteter, nämligen att skapa nationell historia, som är i fokus. Det är både explicita nationella narrativ och mer implicita nationella ramar för interaktion och metoder som tematiseras, men inte den roll andra aktörer och medieringsformer har för nationella föreställningar. Den territoriella

* Prof. i historia

avgränsningen är europeiska förhållanden och den huvudsakliga kronologiska startpunkten 1800 motiveras med att respektera och instämma med Reinhard Kosellecks brytpunkt, där historieskrivningen från att ha varit en sedelärande samling *exempla* bryter sig ut som en självständig samhällsförändrande kraft att kartlägga, med just nationerna som centrala krafter – och slutpunkter för den historiska rörelsen (s. 5).

En av projektets stora prestationer är att det samlar kunskap från många fler delar av Europa, och med en mer heltäckande ambition, än som tidigare gjorts inom historiografin. Även historieskrivningen i mindre länder i Europa sätts in i en större kontext och bidrar till en rikare, mer helhetlig bild än när förebilder i Tyskland, Storbritannien eller Frankrike fått dominera i en etablerad kanon. Arbetet är på flera sätt traditionellt historiskt genom att den kartlägger på vilket sätt människor som arbetat som alltmer akademiskt professionella historiker har förhållit sig till den centrala tematiken nationell historia. Arbetena sätter in en mer idébaserad historiografi i ett socialt och politiskt sammanhang, det som Karl Mannheim benämnde "the social conditioning of knowledge". Den explicita metoden är en historieprofessionens prosopografi, med stort erkännande av enskilda historikers betydelse, som tecknas utifrån vad historiker gör när de skapar historia som en professionell aktivitet.

I en serie kapitel som följer en klassisk epokindelning beskriver och analyserar författarna professionaliseringens olika element: vem skriver nationell historia och under vilka institutionella förhållanden? Vilka institutioner växer fram som stöd och ram för praktikerna, som till exempel akademiska discipliner, bibliotek, arkiv, förlag? Hur könas verksamheten? Vilka är huvudelementen i de nationella masternarrativen och förändras de över tid? Hur påverkas professionen av samtida konflikter, krig och territoriella gränsförskjutningar? Vilken kraft har alternativa ramar för masternarrativ: klass, region, ras, religion? Hela tiden ställs frågor som rör *cultural transfer*, det vill säga hur en europeisk profession tar form över nationsgränserna trots den starka nationella ramen för verksamheten.

Epokerna som skildras i var sitt kapitel startar med en förhistoria som sträcker sig från medeltid till upplysning. Perioden 1800–1850 bevitnar uppfinningen av den europeiska traditionen av nationell historieskrivning. Perioden 1850–1914 omfattade den kopplade processen av fram-

växten av en vetenskaplig historieskrivning, metodiskt medveten och med en professionaliserad uppsättning institutioner, samtidigt som den historiografiska nationalismen blev helt dominerande. Historikernas roll i krigföringen i världskrigen är det huvudsakligen ledsamma temat för följande kapitel. Det avslutande kronologiska kapitlet för oss igenom såväl samhällsvetenskapliga som postmoderna utmaningar och ut ur kalla kriget. I en spännande slutdiskussion söker författarna inte bara beskriva utan även värdera och linjera en önskvärd framtida roll för historikerna och den nationella historien. Skeendet berättas paradoxalt nog också som en del i en traditionell förhoppningsfull framgångshistoria där professionaliseringens universella värden bör befria från nationell tematik och nationalism – men där resultatet inte kan sägas peka på särskilt påtagliga framsteg i det avseendet.

I sammanfattningen anges ingredienserna i den något enahanda nationella historiska soppan som i varje land och varje tid presenteras som ett unikt, nödvändigt, alltmör vetenskapligt och ofta nyskapande bidrag till världen:

- Konstruktionen av ett överordnat nationellt territoriellt rum där statens roll var primär.
- De medeltida och förhistoriska rötterna skapade en lång historia för den senare staten och gav plats för en kulturhistoriskt förstådd folklig kultur inom den nationella ramen.
- Narrativet följde en kurva av uppgång, hot/fall och uppståndelse där hjältar och fiender var tydliga – men över tid ibland med ombytta roller på färden mot ett nationellt mål av frihet och autonomi.
- Hoten från De andra, som till exempel grannstater, religiösa motsättningar, kön, etniska och sociala utmanare, samspelade med hur desamma inom nationen integrerades i ett nationellt master narrativ (s. 362).

Den metodiska individualismen i det kartläggande arbetet synliggör olika länders ledande historiker fortlöpande och de presenteras med korta biografier i ett omfattande appendix på cirka 100 sidor. Ett grundligt register gör det möjligt att läsa boken kors och tvärs efter andra frågeställningar än författarnas.

Bokens egen narration kan helt kort beskrivas som en positivt laddad

berättelse om de verksamma historikernas strävan efter en metodisk definierad vetenskaplig verksamhet, som borde leda fram till en mindre nationalistisk praktik – och deras ofullständiga frigörelse från sin världsliga existens som nationens apologeter. Två peripetier är tydliga, och sammanfaller med bokens avgränsningar. Den första utgörs av det källkritiska genombrottet, som snarare förläggs till miljön i Göttingen än i Berlin, och nästa vändpunkt sammanfaller med bokens avslutande kapitel om författarens och vår egen tids post-nationalistiska ambitioner. Det finns en närmast utopisk appell i det avslutande kapitlet som har föga grund i den tidigare gjorda kartläggningen av bundenheten och nästan bedövande homogena konservatism, ja, tjänstvillighet hos historikerna i olika regimers sold, trots de universella vetenskapliga idealen och den transnationella praktiken i professionsnätverken.

Den inre logiken är kanske mer intressant än ett omdöme om den moraliska halten hos lättböjda historiker: det är just sociala och kulturella vanskligheter nationsbyggen som är i störst behov av vetenskapligt grundade nationella verk, kartläggningar, berättelser, ja en hel uppsättning av bedövande fakticitet kring sin egen existens i första hand, dess långa lidande och slutliga seger i andra hand. Det blir, välargumenterat, inte en tillfällighet att den vetenskapliga historieskrivningen tar flera språng just i parhopp med den tyska nationalismens tillväxt. Först i romantikens Göttingen och senare med Ranke med Berlins ledarskap i den preussiskt ledda samlingen av nationen till en stat. Mer generellt hävdas med Christopher Hill att under pressen av snabb modernisering och globalisering så får historia i skilda stater som Japan, USA och Frankrike en stabiliserande funktion genom att naturalisera samtiden, genom att skriva fram den historiska förändringen som ledde hit (s. 369). Precis den typ av historiebruk som Friedrich Nietzsche skulle kallat skadlig, inte för att det är mytologiskt, utan för att det minskar handlingsutrymmet genom sin deterministiska karaktär.¹

Som deltagare i projektets arbete² inspirerade det till att undersöka be-

1. Friedrich Nietzsche, *Unzeitgemässe Betrachtungen: Zweites Stück: Vom Nutzen und Nachtheil der Historie für das Leben* (Leipzig 1874).

2. Peter Aronsson, "Exhibiting Scandinavian culture: The national museums of Denmark and Sweden," i Stefan Berger, Chris Lorenz & Billie Melman (red.), *Popularizing National Pasts: 1800 to the Present* (London 2012) s. 169–195; Peter Aronsson et al., "Nordic National Histories," i Stefan Berger & Chris Lorenz (red.), *The contested nation: Ethnicity, class, religion and gender in national histories* (Basingstoke 2008) s. 256–282.

tydelsen i och kraften av mer komplexa medieringar av nationella berättelser. I ett stort EU-projekt som löpte 2010–2013, Eunamus, undersökte vi framväxten av nationalmuseerna och deras samspel med formeringen av nationer och stater 1750–2010. De skapades ur en kombination av akademisk disciplinbildande i upplysningstraditionens anda och ett starkt behov av nationsskapande som mobilisering av kulturell, politisk och militär kraft under och efter Napoleonkrigen. På liknande sätt som för det historiografiska projektet kunde vi jämföra utvecklingen i ett stort antal länder. För detta projekt var det just den samhällsformerande kapaciteten som var huvudfrågan och inte den professionella formeringen. Dessutom var fler historiskt orienterade discipliner inblandade. De en gång materiellt definierade vetenskaperna arkeologi, konsthistoria och etnologi lämnade ofta mer direkta bidrag till museerna än historikerna. Den förhandling som utfördes för att åstadkomma den långsiktiga kollektiva investering som nationalmuseer innebar krävde en högre grad av kollektivt utförda förhandlingar mellan politiska, vetenskapliga och offentlighetens logiker. Deras materialitet hade än mer påtagliga och publika sanningsanspråk än det samlade intrycket av en mångfald historieböcker.³

När vi för samman resultaten från bägge dessa projekt finns det uppenbara likheter i deras bidrag till nationella berättelser med relativt stor stabilitet och hög samhällsrelevans. Den bristande självständighet och professionalitet man skulle kunna fokusera och beklaga, mer så för museer än för historiedisiplinen skulle jag hävda, har Eunamus i stället utforskat som produktiv för museernas samhällsfunktion. De blir aktörer i en avstämd arbetsdelning och samtida mobilisering av flera logiker som behöver sättas i samspel för att utföra ett potentiellt väsentligt arbete. När de förmår förhålla sig både vetenskapligt korrekt och relevanta till den politiska sfärens behov av en samlande världs- och nationsförståelse, samtidigt som relevanta skillnader och konflikter får en historisk bearbetning, så skapas en dynamisk *kulturell konstitution*. När arbetet utförs väl balanseras behoven av många röster, skillnader och olikhet med det behov av samförstånd och samling som alla kommuniteter, och i

3. Ett stort antal rapporter finns tillgängliga OA på projektets hemsida <<http://www.ep.liu.se/eunamus>> (2/18 2016). En sammanfattande volym där även Stefan Berger, som var medlem i *advisory board*, bidrar är Peter Aronsson & Gabriella Elgenius (red.), *National museums and nation-building in Europe 1750–2010: Mobilization and legitimacy, continuity and change* (London 2015).

detta fall den politiska gemenskapen, behöver upprätthålla. Den kan sen bygga på etnisk härkomst med långa rötter, en mångkulturell förmåga till samling runt konstitutionens värden eller en uppfattning om att den nationella kulturen är en modern, förnuftig och pragmatisk lösning av välfärdens problem och individens behov. Vilken kulturell konstitution som fungerar bäst skiftar i olika lägen och den omförhandlas till skillnad från den politiska löpande. Men om den inte fungerar så växer misstron mellan civilsamhälle och politiskt system som vi ser i Grekland och Italien. I värsta fall kollapsar legitimiteten för statssystemet som vi sett på Balkan och nu i MENA-regionen. Den tendens som funnits att förutspå en nedgång för relevansen i mer traditionell framställning av nationer har under senare år fått revideras. Det har under lång tid funnits flera olika projekt som influerat museernas inriktning: öppet vetenskapliga, universalistiska, Europa-orienterade, regionala, mångkulturella, dialogiskt inriktade, kommersiellt orienterade och etniskt förstärkande. Det starkaste resultatet är den fortsatta närvaron och funktionen av institutionaliserade och legitimerande sanningsinstitutioner som akademisk historia och museer över tid och den påfallande styrkan i en traditionell orientering, även om utövarna har stort behov av att poängtera det unika och innovativa med sin egen insats.⁴

En tänkbar fortsättning av forskningen om historiens värde är att inte se striden om den nationella historieskrivningen som en huvudlinje, utan att uppmärksamma de många inspel som historiker gör och kan göra på andra nivåer. *The past as history* visar hur lång kontinuitet historia haft som en plattform för att med relativt konstanta redskap framställa performativt orienterade historier, där förståelsen av individens plats, roll och utrymme är nödvändig och viktig. Det utrymme som kön, klass och lokalhistoria får i projektet är uttryck för denna tendens. Snarare än att betona de historiografiska framstegen som huvudsak, vilket varit historiografins signum alltför länge, så är det förmågan att samla erfarenhet över tid och rum som bär på värde.⁵ Arbetet visar också hur historiker i stället för att vara avskilda i sitt elfenbenstorn är organiska intellektuella som borde ha ett både mer reflekterat och mer mång-

4. Peter Aronsson, "National museums as cultural constitutions", i Peter Aronsson & Gabriella Elgenius (red.), *National museums and nation-building in Europe 1750–2010: Mobilization and legitimacy, continuity and change* (London 2015) s. 167–199.

5. Peter Aronsson, *BeGrepbart – Historia* (Malmö 2011).

facetterat utbyte med sin omgivning. Hur historiker ingår i en vidare akademisk arbetsdelning och samhällelig ekologi som inte helt fångas av det nationella temat är och bör vara ämnet för fortsatta studier som kan stå på axlarna på detta arbete och inspireras av dess ambitioner och arbetssätt.

Linnéuniversitetet

PETER ARONSSON*

R. J. W Evans & Guy P. Marchal (red.), *The uses of the middle ages: History, nationhood and the search for origins* (New York: Palgrave Macmillan 2015). 296 s.

I juni 2006 förberedde sig det engelska fotbollslandslaget för att möta Sverige i världsmästerskapen i fotboll. Företaget Nike bidrog till uppvärmningen med en kampanj på stora reklamtavlor runt om i öriket. De visade en enorm bild av fotbollsstjärnan Wayne Rooney, som med naken överkropp rusade mot betraktaren med utsträckta armar och ansiktet förvridet i ett triumfatoriskt vrål. Detta var den segergest han brukade göra då han gjort mål. Problemet var att hans överkropp var målad i vitt och rött, sankte Georgs färger. Det röda korset som prydde hans torso såg ut att vara nyligen ditmålat, och dess våta karaktär gjorde att det påminde om färskt blod. Reklamen väckte ett ramaskri. Kristna grupper menade att själva berättelsen om Jesu korsfästelse kränktes och banaliserades på detta vis. Samtidigt påpekades att sankte Georg varit en symbol för de kristna korstågen under högmedeltiden, och därför kunde även exempelvis muslimska grupper komma att ta illa upp. Nikes talesperson förklarade sig oförstående inför kritiken, och uppgavs i en tidning bland annat ha sagt: "It's the flag of St George, and nothing else."¹

Reklamen kan användas som utgångspunkt för ett resonemang om hur medeltida allusioner brukats och omtolkats in i vår samtid. När eng-

1. "Nike attacked over Rooney 'warrior picture'", *Mail Online* 21/6 2006: <<http://www.dailymail.co.uk/news/article-391684/Nike-attacked-Rooney-warrior-picture.html#ixzz3yWcmMTIR>> (28/1 2016). Se också "Rooney Poster Draws Religious Ire", *Marketing Week* 22/6 2006. <<http://search.proquest.com/docview/228214282?accountid=8028>> (28/1 2016); David L. Andrews, "Nike Nations", *The Brown Journal of World Affairs* 14:2 (2008) s. 41.

elska fotbollssupportrar målar sig med röda kors på vit botten och hyllar sankte Georg är de möjligen inte medvetna om att de använder attribut som tillhör ett medeltida helgon, vars kult har sitt ursprung i östra medelhavsområdet och som senare knöts till de katolska korsfararnas attacker på just det området, för att under senmedeltiden bli en proto-nationell symbol för flera olika kungariket i väst. I England uppfattas han som en nationalsymbol. Helgonets religiösa och historiska kontext har synbarligen gått förlorad i den moderna engelska fotbollskulturens nationalistiska yra.

När nationalismen utvecklades på 1800-talet blev medeltiden ofta central i historiebruken. För konservativare krafter var romantiseringen viktig, för mer liberala riktningar framstod socialhistoriskt präglade analyser som mer relevanta.² Medeltidshistoria spelade också en viktig roll i konstruktionen av nationella föreställningar och fann olika uttryck: romaner, ballader, populärhistoriska och historiska verk, och ceremonier. Som Eric Hobsbawm visat är även idrotten en del av konstruktionen av nationalismen.³ Det är mot denna bakgrund Wayne Rooneys uppenbarelse som en modern sankte Georg kan förstås.

I antologin *The uses of the middle ages in modern European states* blir det tydligt att de olika moderna nationernas skilda tillkomsthistorier givit upphov till olika sätt att förhålla sig till det medeltida arvet. Utgångspunkten för projektet var också att undersöka de mest komplicerade nationella historierna. Redaktörerna skriver: "Our starting point is the assumption that the Middle Ages must have been most clearly instrumental in precisely those countries which possessed no distinct medieval statehood of their own".⁴ Det har styrt urvalet mot stater som tydligast fick sin moderna form först under 1800- eller 1900-talen, och analyserna fokuserar på behoven av ett storslaget förflutet som lade grunden för den egna, samtida nationen

I en del bidrag visar författarna att konstruktionen av ett storslaget förflutet knappast inleddes så sent som i modern tid. Det första bidraget,

2. Elizabeth A. Fay, *Romantic medievalism: History and the romantic literary ideal* (London & New York 2004) s. 1–5.

3. Eric Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, myth, reality* (Cambridge 1990).

4. Guy P. Marchal, "Introduction", i R. J. W. Evans & Guy P. Marchal (red.), *The Uses of the Middle Ages in Modern European States: History, Nationhood and the Search for Origins* (London & New York 2015) s. 2.

skrivet av Bernadette Cunningham, behandlar Irlands historieskrivning, och betonar att redan när de irländska narrativa källorna skapades under medeltiden syftade de till att berätta om ett storslaget förflutet, befolkat av kungar och helgon. Senare kom berättelsen om Irland som helgonens och de lärdas ö att spela en viktig roll. Allt detta utspelade sig redan under förmodern tid, men fick ny aktualitet under 1800-talet. Att bevara minnet av det medeltida Irland blev en nyckel i kampen om att skapa en stolt irländsk nation. När *the Celtic Society* bildades 1845 användes uttrycket "distinct nationality" i dess programförklaring.⁵ Hjaltekonungar, helgon och lärda män spelade centrala roller i den självförståelsen. I bidraget om Finlands historieskrivning visar Derek Fewster att även där fanns ett behov av att skapa ett storslaget förflutet, men utifrån ett helt annat källäge. Bristen på samtida källor löstes bland annat genom att folkliga berättelser och muntliga traditioner fick status som vittnen om en särpräglad finsk kultur, kodifierade av Elias Lönnrot i *Kalevala* 1835. Detta bidrog till "the medievalization of true Finnishness", som Fewster uttrycker det.⁶ På så vis kunde en stolt tradition skapas som bortsåg från att Finland var en del av det svenska riket under större delen av medeltiden.

I Jan Eivind Myhres bidrag om Norge blir det tydligt hur behandlingen av den medeltida epoken styrts av en känsla av maktlöshet och förlust som vilat över senare epoker. Den starka medeltida kungamakten, då den norske kungen till och med var påtänkt som romersk kejsare, ansågs ha gått in i en nedgångsfas från 1300-talet, vilket ytterligare bekräftades av den formaliserade danska (och senare svenska) dominansen från 1536. För norska historiker fanns flera möjliga lösningar på problemet: en var att ignorera den period som karaktäriserats av underordning. En annan var att lyfta fram bondebefolkningens styrka från 1300-talet och framåt. Om aristokratin varit svag och kungamakten utplånad, kunde i stället den norska allmogen ses som bärare av en norsk utveckling mot demokrati. Som Myhre konstaterar blir historieskrivningen dock paradoxal: "the simultaneous worshipping by the historians of the medieval state

5. Bernadette Cunningham, "Transmission and translation of medieval Irish sources in the nineteenth and early twentieth centuries", i R. J. W. Evans & Guy P. Marchal (red.) (2015) s. 14.

6. Derek Fewster, "Braves step out of the night of the barrows: Regenerating the heritage of early medieval Finland", i R. J. W. Evans & Guy P. Marchal (red.) (2015) s. 38, citat, s. 31–51.

and the freeholder peasant”⁷ På flera sätt har norska historiker förenat de olika delarna i historieskrivningen och skapat en berättelse som rymmer såväl stark kungamakt i ett skede som samverkan mellan många sociala grupper i ett senare. På så vis kanske man kan säga att den förenar en traditionell kungacentrerad historieskrivning med mer moderna metoder, inte minst i form av det socialhistoriska angreppssätt som utvecklats starkt efter andra världskriget. Därmed har frågor som till exempel den om böndernas starka ställning kunnat lyftas ut ur ett nationalistiskt paradigm, för att i stället behandlas som uttryck för ett mer generellt fenomen i Europa som kan förstås och diskuteras teoretiskt.⁸

De starka konflikter som hela tiden pyr i det europeiska politiska landskapet kan ses som en förklaring till behovet av att lyfta fram de medeltida statsbildningarna som gemensamma arv. När den moderna staten Belgien skapades 1830 hade den egentligen inte alls någon homogen statsbildning att hävda släktskap med. Tvärtom har regionen varit uppdelad i olika hertig- och grevedömen och ömsom betraktats som provinser i södra Nederländerna, ömsom som domäner i norra Frankrike, och först då den burgundiska staten blev mäktig på 1400-talet fanns någon form av gemensam makt över större delen av territoriet som i dag är Belgien. För historikerna blev det viktigt att skapa en samlande berättelse om en gemensam, stark historia; med Jo Tollebeeks ord, ”national *grandeur*”. Räddningen låg i att söka rötterna i antiken, i den tid då regionen hade de modigaste ledarna i Gallien. Det var denna stolta historia som återupptogs 1830. Senare kom den store belgiske historikern Henri Pirenne att utveckla historieskrivningen som visade hur Belgien varit en medeltida stormakt på det kulturella området. Genom sin karaktär av mötesplats för såväl germansk som latinsk kultur hade en intellektuell utveckling blomstrat särskilt starkt här, menade han.⁹ Genom att avsluta sin analys år 1914 kommer Tollebeek undan många av de problem som utvecklats under 1900-talet, med starka nationalistiska motsättningar mellan flamländare och franskspråkiga regioner. På 1960-talet ledde till

7. Jan Eivind Myhre, ”The ‘Decline of Norway’: Grief and fascination in Norwegian historiography on the middle ages”, i R. J. W. Evans & Guy P. Marchal (red.) (2015) s. 23.

8. Se t.ex. Erik Opsahl, ”Conflict and alliance: The question of a national kingdom – political attitudes of Norwegian gentry and farmers in the late middle ages”, *Scandinavian Journal of History* 33:2 (2008) s. 161–182.

9. Jo Tollebeek, ”An era of *grandeur*: The middle ages in Belgian national historiography, 1830–1914”, i R. J. W. Evans & Guy P. Marchal (red.) (2015) s. 115, 130.

exempel sådana motsättningar till att det äldsta universitetet, Louvain, delades i två. De franskspråkiga lärarna och studenterna drog sig en bit söderut och grundade det nya lärosätet Louvain-la-Neuve. Båda universitetet har i dag starka historikermiljöer, och det hade varit intressant att läsa en analys av hur forskningen påverkats av 1900-talets smärtsamma motsättningar.

Grannlandet Holland har ett helt annat förhållande till sin medeltidshistoria. Den har inte alls framstått som något att fira och fästa uppmärksamhet vid. I stället, framhåller Peter Raedts i sitt bidrag, har holländarna velat hylla 1600-talet som sin storhetsperiod: "the Golden Age". Det är det protestantiska Holland som skildras som dess begynnelse, och enligt en historiker började denna 1517. Även om Holland sedan dominerades av Spanien kunde konturerna av en någorlunda enad nation tecknas. I denna historieskrivning har det faktum att det ända sedan denna tid funnits såväl protestanter som katoliker i Holland tonats ner. Och av framställningen att döma är det först efter hand som en alternativ, mer katolsk historieskrivning och bruk av historien manifesterats, och i den har medeltiden sin plats. Behovet av att skapa distans till det katolska arvet har ändå uppenbarligen varit betydande.¹⁰ Författaren nämner det inte, men även i dag är forskningen om den period som nu hellre kallas republiken än the Golden age prioriterad bland äldrehistoriker.

Där bidragen om Västeuropa många gånger undviker att diskutera dagens problem, tar de som behandlar Balkan i vid bemärkelse snarare sin avstamp i dem. Det uttrycks mest explicit i Johannes Niehoff-Panagiotidis bidrag som behandlar det gamla Östrom, Bysans. Han inleder med att nämna 1990-talets traumatiska historia i den del av det forna väldet som drabbades av kriget i det sönderfallande Jugoslavien och senare kriget i Kosovo. Dessa händelser utgör en förförståelse för hur svåra processer under medeltiden i sin tur hanterats. Hans utgångspunkt är att söka efter de händelser som gjort att Balkans historiska minne blivit så annorlunda jämfört med det som odlats i Väst, och främst bland dessa är det så kallade Fjärde korståget 1204. Efter den attacken blev det bysantinska riket aldrig sig likt igen, och därför hade nationalistisk historieskrivning i 1800-talets begynnande nationalstater svårt att knyta an till den senare delen av medeltidshistorien. Således finner författaren inte någon

10. Peter Raedts, "A serious case of amnesia: The Dutch and their middle ages", i R. J. W. Evans & Guy P. Marchal, (red.) (2015) s. 75–87.

"medievalism", utan snarare en "anti-medievalism" i regionens historieskrivning. Det var först senare, när studiet av Bysans fick ett uppsving vid andra europeiska universitet, som medeltiden började framstå som värdefull, men då som bärare av en specifik grekisk kultur. Ett något annorlunda perspektiv på historien följer i bidraget som behandlar den händelse som kanske starkast förknippas med historieskrivning på Balkan, nämligen slaget vid Trastfälten 1389.¹¹ I samband med 1900-talets konflikter har frågan om självständighet, förlust och den kristna kyrkans historia varit brännhet, och där har även den serbiska ortodoxa kyrkan velat bidra till historieskrivningen, vilket får illustrera faran i att återropa enskilda historiska händelser för nationalistiska syften.

Det är en rik antologi, och här har inte alla bidrag kunnat behandlas. Hela volymen visar i olika hög grad på medeltidsforskningens problematiska förhållande till frågor om stolthet och skam, förluster och trauman. I Österrike till exempel har det varit enklast att inte alls betona medeltidshistorien.¹² Italien å sin sida framstår i denna volym som en region där allt kunnat hända – å ena sidan har historiker från andra länder njutningsfullt använt sig av de rika italienska arkiven, medan det å andra sidan inte funnits någon stark enande akademisk tradition som kunnat skapa någon särpräglad italiensk historieskrivning.¹³ Behovet av att ge samtiden något att vara stolt över har naturligtvis varit starkt, vilket har givit upphov till många olika tolkningar av det medeltida källmaterialet. Inte minst har förlusten av makt i det förflutna gjort att forskningen undvikit att behandla vissa problem. Som antologin är uppställd är det samtidigt svårt att göra effektiva komparationer. Behandlingen av Belgiens historieskrivning slutar vid första världskrigets utbrott, medan 1900-talet utgör tyngdpunkten i bidraget om Serbien. Det hade också varit intressant att se delsammanfattningar där till exempel historieskrivningen på Balkan diskuterats mer övergripande. Vad betyder det att Osmanska rikets expansion och de konflikter som den inneburit fått så stor betydelse för historieskrivningen i regionen? Hur påverkas

11. Se också Marko Šuica, "The image of the battle of Kosovo (1389) today: A historic event, a moral pattern, or the tool of political manipulation", i R. J. W. Evans & Guy P. Marchal (red.) (2015) s. 152–174.

12. Herwig Wolfram, "The public instrumentalization of the middle ages in Austria since 1945", i R. J. W. Evans & Guy P. Marchal (red.) (2015) s. 221–244.

13. Mauro Moretti & Ilaria Porciani, "Italy's various middle ages", i R. J. W. Evans & Guy P. Marchal (red.) (2015) s. 177–196.

* Docent i historia.

forskningen om Nordens medeltidshistoria av att de olika nationerna, som Island, Norge och Finland har så olika självbilder? Se där, ett uppslag för vidare diskussioner.

Örebro universitet

LOUISE BERGLUND*

* Professor i historia